
**MTA Law Working Papers
2024/12**

**Barátból ellenség?
A világnézeti semlegesség és a lelkiismereti és
vallásszabadság viszonyának legújabb kérdései**

Benkő Orsolya

ISSN 2064-4515

<http://jog.tk.mta.hu/mta.lwp>

*Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely
HUN-REN Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence*

Benkő Orsolya

Barátból ellenség?

A világnézeti semlegesség és a lelkiismereti és vallásszabadság viszonyának legújabb kérdései¹

“Religions are a problem for human rights, and human rights are a problem for religions. And both, separately and together, are problems for the courts.”²

I. Világnézeti semlegesség vs. lelkiismereti és vallásszabadság

Az elmúlt időszakban a bíróságok előtt (és ezzel párhuzamosan a közéletben), megszorodtak azok az esetek amikor az egyén lelkiismereti és vallásszabadságát látszólag, vagy ténylegesen az állam világnézeti semlegességére való hivatkozással korlátozzák. Ilyen viták például, amit a “néma ima” esete, az abortuszklinika előtt történő szótlan imádkozás betiltása, vagy a meleg párokat össze-nem-adó anyakönyvvezető elbocsátásának esetei váltottak ki. A viták egyik olvasata, hogy az összetűzéseket “egyszerűen” a bíróságokkal szemben fennálló igazságszolgáltatási igény és a vallási autonómia doktrínájának (vagyis, hogy az állam ne szóljon bele se egyházi, se vallási ügyekbe) ellentéte váltja ki.³ Egy másik megközelítés szerint az emberi jogok és a vallás modern-típusú ütközésének lehetünk tanúi.⁴ A tanulmány célkitűzése, hogy a gyakorlati esetek által felvetett probléma-csoportokat mindenekelőtt azonosítsa, majd ezeken keresztül közelebb jusson a lelkiismereti és vallásszabadság és a világnézeti semlegesség összeütközéséből fakadó alapjogi viták megértéséhez.

I. 1. A kezdeti barátság

A világnézeti semlegesség és a lelkiismereti és vallásszabadság egymásnak feszülése amiatt (is) különösen érdekes paradoxon, hogy a világnézeti semlegesség a 16-17. században nem önálló eszmeként kelt életre, hanem a gondolati és vallásszabadság megalapozásában tűntek fel bizonyos, ma egyértelműen az állam semlegességének követelményébe sorolt elemek. A szakirodalom lényegében egyetért abban, hogy az állam semlegessége először az államnak a vallásszabadsághoz kötődő vallási semlegességét jelentette.⁵ A vallásszabadságra és szoros összefüggésben ezzel az állam bizonyos fajta semlegességére való igény a 16. században, a reformáció mozgalmával összefüggésben kezdett erőteljesebben megfogalmazódni. A vallásszabadság és a szólásszabadság elismerése a reformáció által felébresztett vallási konfliktusok feloldása érdekében tett állami intézkedésként értékelhető.⁶ A vallásszabadsággal

¹ A jelen kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Alkotmányjogi Tanszék.

² MCCRUDDEN: *Litigating Religions: An Essay on Human Rights, Courts, and Beliefs* (Oxford University Press Oxford - New York 2018) 4.

³ Michael A. HELFAND: *Litigating Religion*, *Boston University Law Review*, 2012/8. 495-496.

⁴ UITZ Renáta: A lelkiismereti és vallásszabadság az EJEK gyakorlatában - a Kokkinakis ítélettől az állami semlegesség követelményéig *Állam és Jogtudomány* 2017/4., Christopher MCCRUDDEN: *Litigating Religions: An Essay on Human Rights, Courts, and Belief* (Oxford University Press Oxford - New York 2018).

⁵ SAJÓ András: A semlegesség doktrínái és az állam *Beszélő* 2003/10. [www.beszelo.c3.hu/cikkek/a-semlegesseg-doktrinai-es-az-allam](http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-semlegesseg-doktrinai-es-az-allam).

⁶ SAJÓ András: A semlegesség doktrínái és az állam *Beszélő* 2003/10. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-semlegesseg-doktrinai-es-az-allam>.

kéz a kézben jelent meg a vallási pluralizmus, hiszen a meggyőződés szabad választása és alakítása magától értetődő módon vezetett ahhoz, hogy az addigi egyeduralmú vallások mellett megjelentek, illetve hangsúlyosabbá váltak más irányzatok is. A vallási többféleség megjelenésével pedig társadalmi igény keletkezett arra, hogy az állami hatalom számára – az isteni elhivatást felváltó – újfajta legitimációs alapot találjanak. Sajó András a semlegességhez vezető első lépésként azokat a nemzetközi szerződéseket értékeli, amelyek alapján az államok garantálják, hogy nem fogják üldözni a nem államvallásként elismert felekezeteket. Később, a magával a vallásszabadsággal még lépten-nyomon összeolvadó vallási semlegesség terjeszkedett ki az állam és a jog további területeire. Habermas a szekuláris legitimáció-keresés folyamatában látja megjelenni az emberi jogokra alapozott semlegesség-követelményt, ugyanakkor véleménye szerint a vallásszabadság és a szólásszabadság önmagukban előre vetítették az állam semlegességét.

A történeti és fogalmi gyökerek ellenére a 21. században mégis annak lehetünk tanúi, hogy a semlegesség követelménye mind a jogirodalomban, mind a joggyakorlatban nemcsak, hogy elválasztható, hanem bizonyos esetekben szembe is állítható a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való joggal.

I. 2. Az eltitkolt semlegesség

A kutatás egyik legnagyobb kihívása az volt, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság valamint a világnézeti semlegesség ütközésének eseteit keresve, miként azonosítható a semlegesség, mint az alapjogkorlátozás mögött meghúzódó indok.

Ennek egyik oka, hogy a világnézeti semlegesség követelménye sokat kutatott, sokat hangoztatott, de tartalmát tekintve nehezen meghatározható elvárás. Mind a joggyakorlat, mind a jogtudomány többféle semlegesség-fogalommal dolgozik, és néha, akár egymásnak ellentmondó tartalmat tulajdonít a semlegesség követelményének.

A semlegességet gyakran használják párban, vagy szinonimaként a szekularizmus, a pártatlanság és a pluralizmus kifejezésekkel, amely elveknek a tartalma még ha hasonló is, semmiképpen sem azonos. A világnézeti semlegesség követelménye fogalmi meghatározását nehezíti, hogy a semlegesség kifejezés tartalma a nyugati kultúrkörhöz tartozó államokon belül sem azonos. A követelmény egyik legszélsőségesebb értelmezése a francia laicitás, ami sokkal inkább jelenti az állami identitás egyik összetevőjét⁷, mint a lelkiismereti és vallásszabadság biztosításának garanciáját. És vannak olyan tagállami, vagy nemzetközi bíróságok joggyakorlatban megtalálható értelmezései is a követelménynek, ami a semlegességet az individuális joggyakorláshoz vagy közvetlenül, az alapjog érvényesülési elemeként, vagy közvetetten, intézményvédelmi kötelezettségként kezeli.

A világnézeti semlegesség, mint a jogkorlátozás mögött meghúzódó indok nehezen azonosítható a gyakorlatban amiatt, hogy az intézkedéseket az államok igyekeznek nem a semlegesség követelményével, hanem az alapjogi tesztekkel könnyebben összeilleszthetőnek tűnő célokkal (pl. közbiztonság, közegészségügy vagy éppen egy másik alapvető jog védelme) alátámasztani. Erre a legismertebb példát S.A.S Franciaország elleni ügye szolgáltatja, aminek tárgya az a tilalom, ami Franciaországban betiltotta az arcot elfedő öltözet közterületen történő viselését. Az Európában már a francia "burka-tilalom" 2010-es bevezetésekor sem ismeretlen szabályozási szándékot a közéletben, és a szakirodalomban is hangsúlyosan a világnézeti

⁷ Gary J. JACOBSON: Az alkotmányos identitás változásai, *Fundamentum*, 2013/1, 8., Leonard F. M. BESSELINK: National and constitutional identity before and after Lisbon, *Utrecht Law Review*, 2013/3, 43., DRINÓCZI Tímea: Az alkotmányos identitásról. Mi lehet az értelme az alkotmányos identitás alkotmányjogi fogalmának, *MTA Law Working Papers* 2016/15, 22., SÜLYÖK Márton: Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában in: JAKÓ Mira Anna (szerk.) *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában* (Generál Nyomda Kft. Szeged 2014) 44-62., 48-49.

semlegesség követelményével indokolták⁸, vagy éppen támadták. Ennek ellenére az EJEB ítéletében a világnézeti semlegesség követelménye az előzményekben, a beavatkozók indokolásában, és az ítélet érdemében pedig egyetlen egyszer, általánosságban szerepel. Emellett azonban sem a kormány, sem pedig az EJEB nem említi érvként a semlegesség követelményét vagy annak francia megközelítését a laicitást. A Bíróság a jogkorlátozási indokként külön nevesített *mások jogainak és szabadságának védelme* kategóriába tartozónak ítélte a *demokratikus és nyitott társadalom értékrendjét*, ezen belül pedig a nyílt személyközi kapcsolatok lehetőségét jelölte meg a korlátozás legitim céljaként.⁹

II. Az esetek tipizálása

A jelen tanulmány a lelkiismereti és vallásszabadság valamint a világnézeti semlegesség valódi vagy látszólagos összetűzéséből fakadó legismertebb, vagy tipikusnak mondható konkrét eseteiből indul ki. A kutatás első szakaszában – mivel a világnézeti semlegesség, mint a jogkorlátozás mögött húzódó indok felismerését több tényező is nehezíti – azokat az eseteket gyűjtöttem össze, amelyekben a lelkiismereti és vallásszabadság korlátozása merül fel. Az esetek, mozaik módszerrel történő kiválasztása két szempont alapján történt. Először is, az Emberi Jogok Európai Bíróságának kulcsügyei kerültek be a “válogatásba”. Másodsor pedig a jogirodalomban, vagy a közéletben nagy vitát kavaráó ügyek kerültek fókuszba. A jelen tanulmány az összegyűjtött esetek közül azokat tartalmazza, amelyeken keresztül az elemzés eredményei a legszembetűnőbben mutathatók be.

Habár a tudományos vizsgálódást valós jogesetek inspirálták, a kutatásnak nem célja, hogy a bíróságok helyett oldja meg az eseteket, hanem az esetek mögött meghúzódó jogi problémát kívánja azonosítani, körbejárni, és ha lehetséges a megoldás alapjogi szemléletű keretét megadni.

Az esetek összegyűjtését azok tipizálása követte. A kutatás a vizsgált ügyeket összesen öt kategóriába sorolta. A következőkben először ismertetem az öt csoportot, azt követően pedig a vázolt tipizálás alapján fogom elemezni a jogesetek által felvetett dilemmákat. Az elemzés során a fejezeteket az alábbi eset-csoportok alapján különítem el, az elemzéseket pedig a szemléltetésre leginkább alkalmasnak vélt esetek ismertetése előzi meg.

- 1) *A semlegesség klasszikus dilemmái.* Az első csoport a “semlegesség klasszikus dilemmái” elnevezést kapta. Ebbe a kategóriába tartoznak azok az esetek amelyek alapproblémája, hogy az állam, az egyházi autonómia tiszteletben tartása érdekében óvakodik beleavatkozni a vallási szervezetek belső ügyeibe, még akkor is, ha ezzel lemond az egyházhhoz tartozó személyek lelkiismereti és vallásszabadságának állami védelméről.
- 2) *A közélet semlegesítése.* A második kategóriába a “közélet semlegesítését” célzó intézkedések tartoznak. Ilyenek a vallási jelképek viselésének és a nyilvános vallási cselekmények tilalmából fakadó dilemmák.
- 3) *Az egyenjogúság eszméjével kapcsolatos ügyek.* A harmadik csoportba azok az ügyek kerültek, amelyek esetében a lelkiismereti és vallásszabadság az “egyenjogúság eszméjével” ütközik.

Kizárt témakörök

⁸ Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének “Islam, Islamism and Islamophobia in Europe” c., 1746-os állásfoglalásának (2010) 16. pontja.

⁹ S.A.S. v. France, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2014, 122.

Habár az összegyűjtés során az alábbi csoportokba tartozó eseteket is számba vettem, ezeket a tanulmány nem elemzi, hiszen ezekben az esetekben kizárható, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság sérelmét az állam semlegességének követelmény indokolná.

- 4) *Az egyházi szabályozás.* A negyedik kategóriába tartoznak azok az egyházi bejegyzésekkel, szabályozással kapcsolatos esetek.¹⁰ Ezeket az ügyeket azért nem elemzi tovább a tanulmány, mivel a lelkiismereti és vallásszabadság sérelmét kivétel nélkül, éppen hogy az állam elfogultsága - nem pedig a semlegesség kikényszerítésére való törekvése - vetette fel.
- 5) *Objektív közérdekű indokon alapuló korlátozások.* Az ötödik csoportba a lelkiismereti és vallásszabadság korlátozásának azok az esetei kerültek, amelyeknek indoka a közegészségügy, vagy más, objektíven igazolható érdek. Ilyen eset volt az Egyesült Királyságban a *Surayanda v. The Welsh Ministers*¹¹, amelyben a walesi szarvasmarha-tuberkulózis miatt hatóságok elrendelték a "Many Names of God" hindu közösség szent ökre, Shambo levágását. Hasonlóan közegészségügyi, és járványmegelőzési okai lehetnek annak, ha akár a lelkiismereti és vallásszabadság sérelme esetére se ad a jogalkotó mentességet a kötelező védőoltások alól.¹² Ezeket az eseteket a tanulmány azért nem tárgyalja a továbbiakban, mivel ennél az ügycsoportnál a lelkiismereti és vallásszabadság sérelme esetén a világnézeti semlegesség követelménye, mint a korlátozás indoka közvetett módon sem vetődik fel, hiszen a jogkorlátozás objektív, szakmai szempontok alapján történik.

A tanulmány a továbbiakban a fenti ügycsoportok szerint kategorizálva elemzi a feldolgozott jogeseteket.

III. A semlegesség klasszikus dilemmái

III. 1. Az ügyek

Fernandez Martinez spanyol pap volt, aki miután a Vatikán nem válaszolt a cölibátus alóli felmentés iránti kérelmére, polgári házasságot kötött. A házasságot követően nem papként, hanem katolikus hittantanárként dolgozott tovább, egy állami középiskolában. Miután azonban egy cikk nyomán nyilvánosságra került, hogy papként kötött házasságot, elbocsátották a tanári állásából.¹³ A Bíróság az ügyben kifejtette, hogy nem a nemzeti hatóságok feladata, hogy döntőbíróként lépjenek fel a vallási közösségek és a bennük keletkező nézeteltérések ügyében.¹⁴ AZ EJEB kifejezetten deklarálta, hogy a világnézeti semlegesség követelménye az,

¹⁰ Lásd többek között: ECHR Report, RESEARCH DIVISION, Overview of the Court's case-law on freedom of religion, Council of Europe/European Court of Human Rights updated 31 October 2013, Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary, Application nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 és 56581/12, Judgment of 8 April 2014., Holy Synod Of The Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokenity) and Others v. Bulgaria, Application no. 45701/99, Judgment of 22 January 2009., Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, Application no. 45701/99, Judgment of 13 December 2001, Church Of Scientology Moscow v. Russia, Application no. 18147/02, Judgment of 5 April 2007, Moscow Branch Of The Salvation Army v. Russia, Application no. 72881/01, Judgment of 05 January 2007, Jehovah's Witnesses Of Moscow And Others v. Russia, Application no. 302/02 Judgment of 10 June 2010., UITZ Renáta: "Hogy ki az egyház és ki nem" Látlelet a magyar állam és az egyházak viszonyáról *Fundamentum*, 2011/3., MINK Júlia: "A vallásszabadság a vélt közérdek oltárán" *Fundamentum*, 2014/3.,

¹¹ *Suryananda v The Welsh Ministers* [2007] EWHC 1736, Judgment of 23 July 2007.

¹² 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat.

¹³ *Fernández Martínez v. Spain*, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2015, 129.

¹⁴ *Fernández Martínez v. Spain*, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2015, 128.

ami távol tartja attól, hogy az egyház autonómiáját megsértse, és a belső vitáiba beleavatkozzon.

Bernhard Josef Schüth több mint 12 évig dolgozott a Saint Lambertus-i katolikus plébánia orgonistájaként, kórusvezetőjeként, majd zenei igazgatóként, amikor válása és új kapcsolata, valamint az abból származó gyermek miatt elbocsátották állásából. A német tagállami bíróságok az egyházi autonómiára tekintettel nem állapítottak meg jogsértést, Schüth és képviselője ezért az EJEB-hez fordultak. A Bíróság többek között azért állapította meg az Egyezmény 8. cikkének sérelmét, mert a Schüth úr nem az egyház erkölcsi álláspontját vitatta, hanem egyszerűen a gyakorlatban nem tartotta be azt.¹⁵

III. 2. Az állam és egyház (v)iszonya

A lelkiismereti és vallásszabadság rendesbíróságok, vagy más jogalkalmazó fórumok előtt történő “megjelenésének” különös nehézsége, hogy a fentebb kifejtett, a lelkiismereti és vallásszabadság részjogosultságainak ütközéséből eredő dilemmát a jogalkalmazó fórumok gyakran elkerülik. A bíróságok tartózkodással nyúlnak minden olyan kérdéshez, amiben a lelkiismereti és vallásszabadság érintett.¹⁶ A lelkiismereti és vallásszabadságról való tartózkodás oka az állam világnézeti semlegességének követelménye, amely alapján az állam és annak képviselői nem foglalhatnak állást világnézeti kérdésekben. Az amerikai bírói gyakorlat például kialakította a “religious question” doktrínáját, ami alapján az olyan ügyeket, amelyek vallási tanítással vagy gyakorlattal kapcsolatos vitákat érintenek, nem bírálják el, hanem az Első Kiegészítésre való hivatkozással, visszautasítják azokat.¹⁷ Az Első Kiegészítés, és annak értelmezési dilemmái miatt az angolszász jogirodalomban sokkal inkább fellelhetőek a világnézeti semlegesség és a lelkiismereti és vallásszabadság összeütközéséből fakadó jogi problémák azonosítására és megoldására tett kísérletek.

A kontinentális jog ezzel szemben a jelen tanulmány tárgyát képező alapjogi dilemmákat többnyire polgári vagy közigazgatási jogi szabályok keretei között igyekszik megoldani, annak ellenére, hogy az állam – akár alapjogsértést felvető – vallási ügyektől való távolmaradását okozó világnézeti semlegesség fogalmának meghatározása önmagában is alkotmányjogi viták tárgya.

Egyes esetjogi elemzések ugyanakkor segíthetnek elkülöníteni a lelkiismereti és vallásszabadság sérelmének azon eseteit, amelyekben a világnézeti semlegesség követelménye, ténylegesen azt követeli az államtól, hogy - akár az alapvető jogban bekövetkezett sérelem ellenére - távol maradjon az adott konfliktustól. Schanda Balázs álláspontja szerint az állam semlegességének jogi fogalma két dolgot jelent: az állam nem azonosulhat semmilyen világnézettel és nem fonódhat össze a világnézeteket hordozó szervezetekkel.¹⁸ Julie Ringelheim az EJEB gyakorlatának elemzésekor a semlegességnek két dimenzióját azonosítja.¹⁹ Az első dimenzió a be nem avatkozás, ami alapján az államnak tartózkodnia kell attól, hogy beavatkozzon tisztán vallási jellegű vitákba, illetve olyanokba, amelyek kizárólag egy közösség belső szervezetére vonatkoznak.²⁰ Szintén az EJEB

¹⁵ Schüth v. Germany, Application no. 1620/03, Judgment of 23 December 2010. 72.

¹⁶ HELFAND: Litigating religious, *Boston University Law Review* Vol193. 495-507, 1-12.

¹⁷ HELFAND: Litigating religious, *Boston University Law Review* Vol193. 495.

¹⁸ SCHANDA Balázs: Új alapokon az állam és egyház kapcsolata, *Jel* 2000/3, 10-14.

¹⁹ Hasonló értelmezést lásd még például: Kerry O'HALLORAN: State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law (Cambridge Cambridge 2021) 93.

²⁰ Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Re-Appraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion* 2017/6, 24-47., 31. Holy Synod of The Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others V. Bulgaria, Application nos. 412/03.,

gyakorlatát elemezve ilyen, a közösség belső szervezetére tartozó kérdésként azonosította Kerry O'Halloran a tagok felvételéről, kizárásáról hozott döntést, a tagságon belüli doktrinális különbségek, és a vallási közösségre jellemző kritériumok alapján történő szabad munkaerő-választás ügyeit.²¹ Ringelheim a szervezeti önállóságon túl, az első dimenzióba sorolja a semlegesség azon elvárását, hogy az állam nem ítékezhet a vallási meggyőződések vagy az azok kifejezésére használt eszközök legitimitása felett.²²

A második dimenzióba azok a helyzetek tartoznak, amikor az államnak szükségszerűen döntést kell hoznia (be kell avatkoznia), mint például az egyházi nyilvántartásba vétel jogszabályi feltételeinek meghatározása tekintetében. Ezekben az esetekben Ringelheim értelmezése szerint a semlegesség elve nem be nem avatkozást, hanem pártatlan magatartást vár el az államtól.²³ A pártatlan magatartás a szerző szerint az egyenlő bánásmód követelménye alapján értelmezendő, vagyis nem tiltott minden eltérő bánásmód, hanem csak azok, amelyek nem alapulnak objektív és észszerű indoklásokon, vagy amelyek esetében nem állnak észszerű arányossági viszonyban az alkalmazott eszközök és az elérni kívánt célok.²⁴

Habár a világnézeti semlegesség követelményének legelterjedtebb értelmezése kizárja, hogy az állam az egyházak belső ügyeibe avatkozzon, találhatunk ennél "enyhébb" megközelítést is. Az egyes fogalmi bizonytalanságok (például "belső" ügynek tekinthető-e az egyházi iskolában tanárként történő foglalkoztatás, vagy vallási jellegű vitának számít-e a hívő "botlása") pedig még a viszonylagos tudományos konszenzus ellenére is indokoltá tehetik, hogy a tanulmány eljuttasson azzal a gondolattal is: mi lenne ha a Martinez és a Schüth ügyeket, vagy azokhoz hasonlókat a bíróságok érdemben bírálnának el.

III. 3. Meghasadt lelkiismereti és vallásszabadság

A lelkiismereti és vallásszabadságnak az alkotmányjogi dogmatika három részjogosultságát azonosítja. Az első, a meggyőződés szabadsága, a második a kultuszszabadság, a harmadik pedig a vallási egyesüléshez való jog. A semlegesség klasszikus dilemmái részben abból erednek, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság egyik részjogosultsága, az egyesülési szabadság ütközik össze az egyén meggyőződésének szabadságával. Így történt mind Martinez mind Schüth esetében. Az alapjogi konfliktust mindkét esetben az okozta, hogy az egyházhoz tartozó személyek saját lelkiismereti meggyőződése nem egyezett a vallási szervezet belső szabályaival.

A dilemma feloldásának leginkább kézenfekvő megoldása a két ütköző jog szükségességi arányossági teszt szerinti mérlegelése. Ennek egyik megoldása lehet, hogy a meggyőződés szabadságát, a lelkiismereti és vallásszabadság aduászaként tekintünk, mivel ebből a részjogosultságból ered a vallási egyesülés és kifejezés szabadsága is. A joggyakorlat és a jogirodalom sokszor kimondatlan, de uralkodó megközelítése, hogy a lelkiismereti és

35677/04. Judgment of 21 February 2011., Spetz and Others v. Sweden Application no. 20402/92, Judgment of 12 October 1994, Williamson v. The United Kingdom, Application n. 27008/95. Judgment of 17 May 1995, Hasan and Chaush v. Bulgaria, Application no. 30985/96 Judgment of 26 October 2000.

²¹ 425/03 Obst kontra Németország.

²² Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Re-Appraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017/6, 24-47. 31.

²³ Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Re-Appraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017/6, 24-47. 32. Az EJEB a pártatlanság és a semlegesség követelményébe tartozónak ítélte az államnak azt a kötelezettségét is, hogy a vallások közötti toleranciát biztosítsa. Refah Partisi and Others v. Turkey Applications nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, Judgment of 13 February 2003.

²⁴ Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Re-Appraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion* 2017/6, 24-47. 13.

vallásszabadság „központja” a meggyőződés szabadsága.²⁵ A másik két részjog pedig vagy ennek valamiféle kifejeződését védi az egyesülési joggal, illetve a véleményszabadsággal ötvözve, vagy pedig valójában az állam a megnyilvánuláson keresztül védi a számára láthatatlan és ezáltal védelmezhetetlen meggyőződés szabadságát. A két értelmezés közötti lényeges különbség, hogy míg az egyik a kultuszsabadságot és a vallási egyesüléshez való jogot önmagukért tartja védelemre érdemesnek, a másik szerint ezek a jogok egy rejtett, az állam számára láthatatlan jognak, a meggyőződés szabadsága védelmének eszközei.

A magyar Alkotmánybíróság, úgy tűnik, hogy a két vázolt értelmezés közül a másodikat vallja, sőt, ezen a megközelítésen keresztül vezette be az állam világnézeti semlegességének kötelezettségét. A testület szerint: „A gondolat- és vallásszabadságra a jog akkor képes hatást gyakorolni, ha a gondolat vagy a belső meggyőződés megnyilvánul. Ez a megnyilvánulás a vallás gyakorlása. Még a »vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását« [Alkotmány 60. § (1) bekezdés első fordulata] is csak azon keresztül tudja védeni az állam, hogy az eszmék szabad áramlását biztosítja. Egyrészt a gondolat-, a lelkiismereti és a vallásszabadsághoz való jog természete, másrészt a jog lehetőségei folytán is, az állam kompetenciája csakis a meggyőződést alakító, illetve kifejező kommunikációs folyamatra korlátozódhat. Az állam e helyzetéből is következik semlegessége.”²⁶ Majd mindezt megerősítette: „maga az emberi személyiség a jog számára érinthetetlen (ezt fejezi ki az emberi élethez és méltósághoz való jog korlátozhatatlan volta), a jog csakis a külső feltételek biztosításával segítheti az autonómiát. Ezért a gondolat, a lelkiismeret és a vallásos hit (meggyőződés) szabadságához való jogból önmagában – ha ti. a vallás gyakorlásához való jogot most nem vesszük figyelembe – az államnak az a kötelessége következik, hogy az állam nem ítélkezhet vallásos hit vagy lelkiismereti meggyőződés igazságtartalmáról.”²⁷ Az Alkotmánybíróság szerint tehát a jog számára akkor válik láthatóvá, és ezáltal szabályozhatóvá, a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog, amikor megnyilvánul. A gondolat és a meggyőződés az állam számára nem láthatóak, és így nem is képes arra, hogy „gyakorlásának” jogi környezetét megteremtse. A testület értelmezésében a meggyőződés szabadságát, amelybe a szabad megválasztás és megváltoztatás egyaránt tartozik, szintén csak az eszmék szabad áramlásán keresztül tudja biztosítani az állam.

Az EJEB számtalan ügyben állapította meg, hogy a vallásszabadság „elsősorban az egyéni lelkiismeret kérdése, de magában foglalja azt a szabadságot is, hogy valaki egyedül és önmagában, vagy másokkal együtt, nyilvánosan és az azonos hitűek körében, kinyilváníthatja vallását.”²⁸ Majd pedig egy másik ügy kapcsán hozzáteszi, hogy demokráciában, ahol többféle világnézet él egymás mellett, a vallás kinyilvánításához való jog szükségszerűen korlátozható.²⁹ A Bíróság tehát a lelkiismereti és vallásszabadság origójának szintén a benső meggyőződést tekinti, a korlátozás lehetőségét pedig kizárólag a megnyilvánulás eseteiben említi.

A meggyőződés, a lelkiismereti és vallásszabadság többi részjogosultságával szemben való elsőbbségét alátámaszthatja tehát, hogy a lelkiismeret kinyilvánításához való jogon és az egyesülési szabadságon keresztül az állam valójában a meggyőződés szabadságát védi.

²⁵ A dolgozat fő szövegében ismertetett uralkodó állásponton túl létezik azonban olyan megközelítés, ami szerint a meggyőződés szabadságába tartozó, vallás „megválasztása és megváltoztatása” a lelkiismereti és vallásszabadság „mellékes” jogosítványai. Kerry O’HALLORAN: *State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law* (Cambridge University Press Cambridge 2021) 28.

²⁶ 4/1993. AB határozat (II. 12.) ABH 1993 48, 52.

²⁷ 6/2013. (III. 1.) AB határozat [124].

²⁸ Pichon and Sajous v. France Application no. 49853/99, Judgment of 02 October 2001.

²⁹ Nataschia MARCHEI: Ebrahimian c. Francia: una nuova vittoria per il principio di neutralità dello Stato, *Quaderni costituzionali, Rivista italiana di diritto costituzionale* 2016/1, 143-148., DOI: 10.1439/82821, Ebrahimian v. France Application no. 64846/11. Judgment of 26 November 2015, 54.

A vázolt alapjogi dilemmák másik (hasonló eredményre vezető) feloldása lehet az a megközelítés, hogy az arányossági mérlegelés önmagában elhagyható, hiszen a meggyőződés szabadsága korlátozhatatlan jogosultság. Ennek logikai alapú igazolása, hogy a belső meggyőződés az állam számára érthetetlen, megfoghatatlan, és ezáltal érinthetetlen.³⁰ Pierre Bayle, francia filozófus-teológus a már a 17. század második felében több művében is kifejtette, hogy a hit az ész számára megfoghatatlan.³¹ Paczoly Péter szerint a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, mint belső meggyőződés, alkotmányjogilag nem is értelmezhető, hanem csak akkor válik alkotmányjogilag releváns problémává, amikor kifejezésre kerül.³² Malcolm Evans és Peter Petkoff szerzőpáros is úgy írja le a meggyőződés szabadságát, mint amit természeténél fogva nem lehet racionális érvekkel tanulmányozni vagy bizonyítani.³³ Rainer Forst az igaz hit ész által történő bizonyíthatatlanságára mutat rá.³⁴ Winnifred Fallers Sullivan az egyén vallásosságát a „megélt vallás” (lived religion) kifejezéssel írja le, amelynek meghatározó jellemzője a személyesség.³⁵ Sullivan szerint az egyén vallásossága olyannyira sajátos, mintha valójában minden hívő embernek egy „kis, saját vallása” lenne.³⁶

A magyar Alkotmánybíróság a világnézeti semlegességet megalapozó határozatában fejtette ki, hogy a vallásszabadság három eleme (meggyőződés szabadsága, vallásgyakorlás szabadsága, vallási gyülekezés és egyesülés joga) közül a vallásgyakorlás vagy kultuszszabadság a legfontosabb részjog. A testület a kultuszszabadság ilyen kiemelését azzal indokolta, hogy „[e]zt tudja a jog a legteljesebben biztosítani; sőt a vallásszabadság más összetevőit kifejező részjogoknak is ez szolgál közös nevezőjéül. Pl. magát a hit (gondolat, meggyőződés) szabadságát is a kommunikáción keresztül ragadja meg az Alkotmány, mikor a vallásszabadság tartalmát a vallás szabad megválasztásával vagy elfogadásával határozza meg.”³⁷ A testület kifejtette azt is, hogy a meggyőződés az ember személyiségének az a része, amely a jog számára érinthetetlen.³⁸

Ugyanakkor még ha el is fogadjuk a meggyőződési szabadság vitán felül álló elsőbbségét, sem a Martinez sem a Schütz ügyet nem tudjuk erre alapozva könnyedén megoldani, hiszen nehezen határozható meg, hogy mi tartozik a meggyőződési szabadság védelmi körébe. Az EJEB gyakorlatában is érzékelhető, hogy a világnézeti meggyőződéssel, annak sérelmével és terjedelmével a jog egészéhez hasonlóan, nemigen tud mit kezdeni. Habár a bíróság több ügyben is megjegyezte, hogy a vallásszabadság elsősorban a *forum internum*hoz kapcsolódik,³⁹ a meggyőződés védelmének kimunkált elemei kizárólag az indoktrináció tilalma és a negatív

³⁰ CSINK Lóránt: Lelkiismereti és vallásszabadság in. CSINK - ERDŐS - GULYÁS - KECSŐ - KOVÁTS - KURUNCZI - POZSÁR-SZENTMIKLÓSY - SULYOK - TÖRÖK - VARGA: Alapjogi Kommentár (Novissima Budapest 2021) 71-79., 71.

³¹ Lásd például: Pierre BAYLE: Historical and Critical Dictionary Vol. 3. (London, 1826) Pyrrhonism szócikk

³² PACZOLAY Péter: Lelkiismereti és vallásszabadság in. HALMAI Gábor - TÓTH Gábor Attila (szerk): Emberi Jogok (Osiris Budapest 2008) 538, 539.

³³ Malcolm EVANS - Peter PETKOFF: A Separation of Convenience? The Concept of Neutrality in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights, *Religion, State and Society* 2008/3, 206.

³⁴ Rainer FORST: Two stories about toleration in. Lorenzo Zucca - Camil Ungureanu (szerk.): Law, State, Religion in the New Europe (Cambridge University Press Cambridge 2012) 60.

³⁵ Winnifred Fallers SULLIVAN: The impossibility of Religious Freedom (Princeton University Press New Jersey 2018) 3.

³⁶ Winnifred Fallers SULLIVAN: The impossibility of Religious Freedom (Princeton University Press New Jersey 2018) 87.

³⁷ 4/1993 AB határozat (II. 12.) ABH 1993 48.

³⁸ 4/1993 AB határozat (II. 12.) ABH 1993 48.

³⁹ Alexandridis v. Greece, Application no.19516/06 Judgment of 21 February 2008, Tsaturyan v. Armenia, Application no. 37821/03 Judgment of 10 January 2012.

vallásszabadság. Ezekon az eseteken kívül az EJEK a belső meggyőződéssel kapcsolatos ügyeket is rendre a vallás megnyilvánulásaként értelmezi, és akként is bírálja el.⁴⁰

IV. A közélet semlegesítése

IV. 1. Az ügyek

Hittérítési tilalmak

Hamzayan, Jehova tanúhoz tartozó hívő egy barátnőjével “érdeklődő” személyeket látogatott meg, a hitről való beszélgetés céljából, köztük egy idősebb hölgyet. Éppen az idős hölgnél ültek, amikor a rendőrség kiérkezett és kihallgatás céljából bevitte őket a rendőrségre. A kihallgatás 4.5 órán át tartott, Hamzayan és barátnője vallási tartalmú könyveit pedig lefoglalták.⁴¹

Murphy, az Irish Faith Center, egy Biblia alapú keresztyen felekezet pásztorja az egyik kereskedelmi rádióban adott fel hirdetést, amely a húsvét hetében zajló összejövetel-sorozatra invitált. A rádió, habár a hirdetés szövegét felvette, a sugárzást nem kezdte meg az ír Rádióról és Televízióról szóló törvény 10. §-ának (3) bekezdésére való hivatkozással, amely szerint „*vallási vagy politikai célú reklám nem közölhető*”.⁴²

Vallási szimbólumok viselése

Leyla Sahin török egyetemen tanuló hallgató volt, aki nem fogadta el a jogszabályi tiltást, amelynek értelmében tilos az arcot és nyakat eltakaró fejkendő viselése. Sahin a hazai jogorvoslati fórumok kimerítését követően az EJEK-hez fordult. A Bíróság nem állapított meg egyezményesértést.⁴³

Belgin Dogru Franciaországban élő, kilencéves diák volt, amikor az iskolája elbocsájtotta, mivel nem vett részt a testnevelés órákon. A diáklány mulasztásának oka ugyanakkor az volt, hogy a testnevelés órán nem volt megengedett a fejkendő viselése, Dogru viszont vallási okokra hivatkozva, ragaszkodott ahhoz.

Az EJEK a fejkendőviselés tilalmát a szekularizmus és a semlegességre hivatkozással találta egyezmény-konformnak. A Bíróság ebben az ítéletében kifejezetten megállapítja, hogy a pluralizmus (amit előtte a semlegességgel állít párba) nem csupán az államra, hanem az egyénre is róhat kötelezettséget. “*A pluralizmusnak és a demokráciának is a párbeszédre és a kompromisszumkészségre kell épülnie, amely szükségszerűen különböző engedményeket von maga után az egyének részéről, amelyek a demokratikus társadalom eszméinek és értékeinek fenntartása és előmozdítása érdekében indokoltak.*”⁴⁴

S.A.S v. France

Talán a legismertebb, az állam világnézeti semlegessége és a lelkiismereti és vallásszabadság összeütközéséből eredő ügy. 2011-ben Franciaországban megtiltották a közterületeken az arcot elfedő viseletet. A törvény ellen egy muszlim vallású hölgy fordult (aki rendszerint nikábot viselt) először a tagállami fórumok, majd az EJEK előtt jogorvoslatához). A bíróság álláspontja szerint a közbiztonság veszélyeztetettségét az állam nem tudta igazolni. A korlátozás céljaként a mások jogainak és szabadságának fogalomkörébe vont “*társadalomban való együttéléshez való jog*” védelmét fogadta el

⁴⁰ Paul M. TAYLOR: *Freedom of Religion and European Human Rights Law and Practice* (Cambridge University Press Cambridge 2005) 202.

⁴¹ *Hamzayan v. Armenia*, Application no. 43082/14, Judgment of 6 February 2024.

⁴² *Murphy v. Ireland*, Application no. 44179/98 Judgment of 10 July 2003.

⁴³ *Leyla Sahin v. Turkey*, Application no. 44774/98, Judgment of 10 November 2015

⁴⁴ *Dogru v. France* Application no. 27058/05, Judgment of 4 December 2018, 62.

az EJEB.⁴⁵ Ez a jog pedig a társadalom azon igényét foglalja magába, hogy elkerüljék az olyan viselkedéssel való találkozást, ami megkérdőjelezi a nyílt személyközi kapcsolatokat lehetőségét, ami a pedig társadalmi konszenzus alapján elengedhetetlen formája a társadalomban való közös életnek.⁴⁶

Naida Eweida egy nagy légitársaság “check-in” részlegén dolgozott, köteles volt egyenruhát viselni. A vállalat szabályzata szerint a vallási okból viselt jelképeket vagy az egyenruha takarásában lehetett viselni, vagy el kellett rejteni. Eweida a nyakában lévő láncon kis méretű keresztmedált hordott, ami miatt adminisztratív munkakörbe helyezték át.⁴⁷

Shirley Chaplin szakápolónőként dolgozott, nyakában a munkahelyi vita eszkalálódását megelőzően már 38 éve keresztnyakláncot viselt. Ekkor azonban az egészségügyi intézményben, ahol dolgozott, “V-nyakú” egyenruha lett bevezetve, ami már nem fedte el Chaplin nyakláncát. A kórház vezetősége úgy ítélte meg, hogy a nyaklánc veszélyt jelent a szakápolási munka során, ezért nem engedélyezték a viselését.⁴⁸

Ahmet Arslan és társai egy vallási szertartás során az utcán sajátos vallásos viseletben, turbánt, salvart⁴⁹ és tunikát viselve, a kezükben bottal sétáltak Ankarában. A hatóságok őrizetbe vették őket, majd a fejét fedő ruha miatt terrorizmusellenes jogszabályok megsértésére, illetve tilalmazott vallási ruhadarabok közterületen való viselésére hivatkozva elítélték őket.⁵⁰

IV. 3. Elkerülhetetlen jogkorlátozás?

A modern semlegességelmélet az állam világnézeti távolmaradásának kétfajta megalapozását fekteti le.⁵¹ Az első ezek közül, hogy az állam semlegességére amiatt van szükség, mivel ez az alapja a közös politikai nyelv megteremtésének.⁵² A másik igazolási mód a semlegességet az alapjogokból közvetlenül eredezteti. Ahogy azt látni fogjuk a semlegesség kétfajta megközelítése eltérő eredményre vezethet az ismertetett esetekben.

IV. 3. 1. Semlegesség, a közös alap

Az első igazolás szerint a semlegesség azt szolgálja, hogy a közéleti vitákban olyan közös nyelvet, érveket használjanak a polgárok, amelyek mindenki számára egyformán érthetőek. Vagyis elfogadásukhoz kizárólag a mindenki számára hozzáférhető belátás kell, és nincs szükség bármilyen hitelvben gyökerező megegyezésre vagy közös alapra. A semlegesség azon értelmezésének, amely szerint a követelmény közös, mindenki számára hozzáférhető nyelvet

⁴⁵ S.A.S. v. France, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2014, 158.

⁴⁶ S.A.S. v. France, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2014, 128., UITZ Renáta: A lelkiismereti és vallásszabadság az EJEB gyakorlatában- a Kokkinakis ítélettől az állami semlegesség követelményéig *Állam és Jogtudomány* 2017/4. Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Reappraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion* 2017/1, 1–24.

⁴⁷ Eweida and Others Judgment of 15 January 2013. Applications nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10, Judgment of 27 May 2013.

⁴⁸ Eweida and Others v. The United Kingdom, Applications nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10, Judgment of 27 May 2013.

⁴⁹ Lenge nadrág, amely a lábszárán bő és az alja felé vékonyodik.

⁵⁰ Ahmet Arslan v. Turkey, Application no. 41135/98 judgment of 23 February 2010.

⁵¹ A semlegesség két “fajtájának” elkülönítése rokonítható Kis János a semlegesség sajátos diszkriminációmentesség és közös alap megkülönböztetésével. KIS János: Az állam semlegessége (Kalligram Pozsony 2015) 498-505.

⁵² Jürgen HABERMAS: Between Neutralism and Religion, (Malden, Polity Press 2008) 121-122, John RAWLS: Political Liberalism (New York Columbia University Press 1993) 217.

jelent, kétfajta megközelítése lehet. Az egyik, a szigorúbb felfogás szerint a közéletben a semleges nyelvezet mindenkitől elvárható.⁵³ A megengedőbb irányzat a semleges nyelvezetet kizárólag a politikusoktól vagy az állam képviselőitől várja el, de a közbeszéd ezen túl kiterjedő "semlegesítését" egyenesen a vallásszabadság korlátozásaként értékeli.⁵⁴

Az állam semlegessége és az állam és egyház elválasztásának kapcsolatát leginkább kifejező, a jogirodalomban és a joggyakorlatban is gyakran előforduló kifejezés a szekularizmus. A szekularizmust egyszerre használatos az állam és egyház elválasztásának, és a világnézeti semlegesség követelményének a szinonimájaként.⁵⁵

Scott Hibbard a szekularizmus értelmezéseit két csoportba sorolja. Az első csoportba a "vallástalan" értelmezések tartoznak, amelyek a szekularizmust a vallásnak a közéletből való teljes kiszorításaként definiálják. A szekularizmus ezen felfogására Törökországot és Franciaországot hozza példaként. A másik csoportba tartoznak az "ökumenikus" vagy semleges értelmezések. A szekularizmus ezekben a megközelítésekben a vallásokkal és világnézeti meggyőződésekkel szimpatizáló, de pártatlan és megkülönböztetés-mentes hozzáállást takar. Az effajta szekularizmus az Amerikai Egyesült Államokra és Indiára jellemző.⁵⁶

Richard Moon a szekularizmust és a semlegességet egymással szemben álló elvekként írja le, hiszen szerinte a szekularizmus egy, a vallási vitákban szerepet kapó, nem semleges világnézet.⁵⁷ Ez az értelmezés következik Power bírónő Lautsi ítélethez csatolt különvéleményéből is. Power bírónő szerint: „*A semlegesség pluralista megközelítést követel meg az állam részéről, nem pedig szekularista megközelítést. Véleményem szerint a tanács ítélete feltűnően nem ismerte el, hogy a szekularizmus (amely a felperes által preferált hit vagy világnézet volt) önmagában egy ideológia a többi között. A szekularizmus preferálása az alternatív világnézetekkel szemben – legyen az vallási, filozófiai vagy egyéb – nem semleges lehetőség.*”⁵⁸

IV. 3. 2. Semlegesség, az alapjogok tartalma

A semlegesség igazolásának másik iránya közvetlenül az alapvető jogokhoz kötődik. Az igazolás ezen irányvonala szerint a semlegességre azért van szükség, hogy a vallásszabadsághoz való jog, a véleményszabadság és az egyenlő méltóság követelménye megvalósulhasson.

Thomas Nagel szerint azért kell egyetértünk abban, hogy az államnak tartózkodnia kell emberek szabadságának különböző értékekre való hivatkozással történő korlátozásától, hogy

⁵³ Charles TAYLOR: Why We Need a Radical Redefinition of Secularism? in.: Eduardo MENDIETA - Jonathan HANVANANTWERPEN: The Power of Religion in the Public Sphere (Columbia University Press Columbia 2011) 46.

⁵⁴ Jürgen HABERMAS: Between Neutralism and Religion, (Malden, Polity Press 2008) 121-122, John RAWLS: Political Liberalism (New York, Columbia University Press, 1993) 128., Kis János az elmélet kiegészítése mellett, összefoglalja az erről szóló különböző álláspontokat is. KIS János: Az állam semlegessége (Kalligram Pozsony 2015) 518-524.

⁵⁵ Robert AUDI: Religious Commitment and Secular Reason (Cambridge University Press 2012) ISBN: 9781139164528.

⁵⁶ Scott HIBBARD: Religion, Nationalism, and the Politics of Secularism in: OMER - APPLEBY - LITTLE (szerk.): The Oxford Handbook of Religion, Conflict and Peacebuilding (Oxford University Press Oxford 2015) 106-107.

⁵⁷ Richard MOON: Government Support for Religious Practice in: Richard MOON (szerk.): Law and Religious Pluralism in Canada (UBC Press Vancouver 2008) 231.

⁵⁸ Lautsi and Others v. Italy, Application no. 30814/06, Judgment of 18 March 2011. Concurring opinion of Judge Power.

mindenki a személyes indítékokból, perspektívából fakadó, saját életét élje.⁵⁹ A morálfilozófiából átemelt követelményének központi eleme a *jó élet* fogalma.⁶⁰ A semlegesség jó élet fogalmára alapozott meghatározása szerint, az hogy az egyén mit tart a saját életét tekintve jónak, kizárólag a saját értékein múlik, így az állam nem foglalhat állást abban, hogy milyen életformát tart a polgárai számára helyesnek vagy helytelennek.⁶¹ Az állam ilyenfajta távolmaradását Kis János egyfajta kiterjesztett tolerancia-elvként definiálja. A tolerancia követelményét Kis megfogalmazásában kielégíti, ha a hamis hit ellenére nem üldözünk téged.⁶² A semlegesség követelménye azonban ennél többet feltételez. A semleges állam ugyanis nem csupán nem üldözi a hamis hitű polgárait, de nem is kategorizálja, hogy mi a hamis és mi az igaz hit.

Az államnak az életideáról való "szótlansága" önmagában a világnézeti és vallásszabadsággal hozható összefüggésbe, hiszen kiindulópontja az a szabadság, hogy az egyén saját hite, meggyőződése szerint alakítsa az életét. Ebbe a szabadságba az állam nem csak kényszer által nem szólhat bele, hanem az életfelfogások minősítésén keresztül se befolyásolja az embert. A semlegesség alapjogi kötődését támasztja alá emellett az is, hogy a követelményről szóló elemzések magától értetődően tárgyalják együtt a semlegességet a vallásszabadsághoz való jog bizonyos elemeivel. A 2021-ben megjelent semlegességről szóló tanulmánykötet bevezetője például akként foglalja össze a tanulmányok témáját, hogy azok az állam és egyház elválasztásával, és az állami szerveknek a vallás és a hit kérdéseikhez való viszonyulásával foglalkoznak. Jeremy Waldron a semlegességre, mint az államnak, a személyes hittel és meggyőződéssel kapcsolatban tanúsítandó magatartására utal.⁶³ Halmai Gábor a vallásszabadság területén érvényesítendő elvként tárgyalja a semlegességet, és akként határozza meg, hogy "az állam nem foglalhat állást a vallási hittételek tartalma, igazsága, helyessége vagy helytelensége tekintetében".⁶⁴ Habermas pedig, úgy hivatkozik rá, mint amely a vallásszabadság szükséges, de nem elégséges feltétele.⁶⁵

A semlegesség, mint az egyenlő méltóság elvéből eredő követelmény leginkább Kis János és Ronald Dworkin érvelésében jelenik meg. A szerzők vallásszabadság mellett és azzal összefüggésben, az egyenlő méltóság elvéből vezetik le a semlegességet. Álláspontjuk szerint a törvényhozásnak és az állami szerveknek azért kell a versengő hitek, világnézetek területén semleges magatartást tanúsítania, mert elköteleződésükkel az állampolgárok között tennének

⁵⁹ Thomas NAGEL: *Equality and partiality* (Oxford, Oxford 1995) 102.

⁶⁰ Joseph RAZ: *Liberalism, autonomy and the politics of neutral concern*, *Midwest Studies in Philosophy*, 1982/1, 91.

⁶¹ Ronald DWORKIN: *A Matter of Principle* (Harvard University Press Cambridge - Massachusetts - London 1985) 191. KIS János: *Az állam semlegessége* (Kalligram Pozsony 2015) 76., GYÖRFI Tamás: *Az állam semlegességének elve az alkotmányjogban*, http://jesz.ajk.elte.hu/gyorfi15.html#_ftn1 (2023. 06. 20.).

⁶² KIS János: *Az állam semlegessége* (Pozsony Kalligram 2015) 28. A toleranciát Thomas Nagel az egyének szabadságának állam, valamilyen érték nevében való korlátozás elutasításaként határozza meg. Thomas NAGEL: *Equality and partiality* (Oxford, Oxford 1995) 103.

⁶³ Jeremy WALDRON: *Legislation and moral neutrality in: Robert E. GOODIN - Andrew REEVE: Liberal neutrality* (Routledge London - New York 1989) 61.

⁶⁴ HALMAI Gábor: *Semlegesség, tolerancia és multikulturalizmus Beszélő* 2002/7. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/semlegesseg-tolerancia-es-multikulturalizmus>.

⁶⁵ Jürgen HABERMAS: *Between Neutralism and Religion* (Malden Polity Press 2008) 121-122, John RAWLS: *Political Liberalism* (New York Columbia University Press 1993) 120.

különbséget.⁶⁶ Ugyanakkor, noha Kis szerint az egyenlő méltóság kényszeríti az államot, a nem semleges magatartásra szolgáltatott példák lépten-nyomon a vallásszabadságot is sértik.⁶⁷

Amennyiben a semlegességre mint egyes alapjogokból fakadó, és azokat biztosító követelményként tekintünk, a semlegességre alapozott korlátozásnak legalább közvetetten az azt megalapozó alapjogok valamelyikével kell összefüggésben lennie. Így a közszféra semlegességét szolgáló jogkorlátozás a semlegesség utóbbi, alapjogi felfogása szerint megalapozható lenne *Hamzayan* ügyében, ahol a hittérítés tilalma szolgálhatja (ha vitatottan is) az egyén lelkiismereti meggyőződésének védelmét a túlzottan rámenős térítéssel szembeni védelmét. A fejezet elején ismertetett többi ügyben az alapjogi semlegesség-felfogás alapján igencsak nehéz a korlátozás alkotmányosságát indokolni.

Ha a semlegességet, mint egyfajta kötelező "közös alapra" való igényt definiáljuk, úgy a semlegesség más személy érintettsége nélkül is, ténylegesen lehet a lelkiismereti és vallásszabadság korlátozásának indoka. Ebben az esetben is kérdés marad hogy az állam (!) semlegességének követelménye kiterjeszhető-e az államot semmilyen módon meg nem jelenítő személyekre, mint a diákok (*Dogru ügye*), vagy közterületen tartózkodó személyek (*S.A.S, Ahmet Arslan ügyek*).

IV. 4. Ki legyen semleges?

A következőkben megvizsgáljuk, hogy a jogirodalomban és a joggyakorlatban milyen értelmezések tűnnek fel arra vonatkozóan, hogy kinek kell (lehet) semlegesnek lennie. Először azt az értelmezést, amely szerint a semlegesség az állam kötelezettsége és az egyén jogosultsága. Másodikként olyan megközelítésekre keresünk példát, amely szerint a követelmény kötelezettségként hárulhat az egyénre.

IV. 4. 1. A főszabály: az állam kötelezettsége, az egyén joga

Az első értelmezés, hogy a semlegesség az egyén valamiféle jogosultsága és az állam kötelezettsége. A jogirodalom és a joggyakorlat is azt erősíti, hogy a semlegességnek ez a felfogása "kívánatos", a gyakorlatban előforduló esetek azonban nemcsak kibővítik, hanem el is távolítják a követelményt ettől a klasszikus megközelítéstől.

Az EJEB gyakorlata erősen bizonytalannak mondható abban az alapvető kérdésben, hogy az általa gyakran alkalmazott semlegesség elvárása milyen jogviszonyban értelmezendő követelmény. A Bíróság alkalmazza a semlegesség követelményét, mint az egyén vallásszabadságának,⁶⁸ szólásszabadságának⁶⁹ vagy egyenlőként való kezelésének⁷⁰

⁶⁶ Ronald DWORKIN: *A Matter of Principle* (Harvard University Press Cambridge - Massachusetts - London 1985) 205., Ronald DWORKIN: *Sovereign Virtue* (Cambridge: Harvard University, 2001) 283., KIS János: *Az állam semlegessége* 74-76, 497.

⁶⁷ Például a szülő (és a gyermek) vallásszabadságát abban az esetben, ha az állam a szülő világnézetével szembenálló tanokat teszkötelezővé az állami oktatásban. KIS János: *Az államsemlegessége* (KalligramPozsony 2015) 58.

⁶⁸ Lásd például: *Sinan Işik v. Turkey*, Application no. 21924/05, Judgment of 2 February 2010, *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, Application no. 30985/96, Judgment of 26 October 2000., *Holy Synod Of The Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokenity) And Others v. Bulgaria*, Application no. 45701/99, Judgment of 22 January 2009., 139.

⁶⁹ *Sekmadienis Ltd. v. Lithuania*, Application no. 69317/14, Judgment of 30 January 2018, 80., 82.

⁷⁰ *Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary*, Application No. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41553/12, 54977/12 And 56581/12, Judgment Of 8. April 2014., *Moscow Branch Of The Salvation Army v. Russia*, Application no. 72881/01, Judgment of 05 January 2007, *Church Of Scientology Moscow v. Russia*, Application no. 18147/02, Judgment of 5 April 2007.

biztosítékát. Mi több, Hamidovic Bosznia-Hercegovina elleni ügyében kifejezetten megállapította, hogy a közalkalmazottakat terheli a diszkréció, a pártatlanság és a semlegesség követelménye, de az átlag polgárokat normális esetben nem.⁷¹ Az EJEB a megállapítás ellenére, mégis hajlamos elfogadni az államok azon érvelését is, miszerint a semlegesség követelménye igazolhatja, hogy az állam megtiltsa a vallás kifejezésének bizonyos módjait, vagyis az állam a semlegességet az egyéntől várja el.⁷²

Malcolm Evans és Peter Petkoff az EJEB gyakorlatának elemzésekor a világnézeti semlegességgel kapcsolatos fogalmi tisztázatlanság okát a Bíróság azzal kapcsolatos bizonytalanságában jelölték meg, hogy a vallásszabadsággal összefüggő döntéseket az egyén oldaláról közelítse-e meg. A szerzőpáros szerint ez a megközelítésbeli következetlenség az oka annak, hogy a Bíróság nem képes követni saját, a semlegességről kialakított logikáját sem.⁷³

Julie Ringelheim szerint az EJEB semlegességgel kapcsolatos gyakorlata három kategóriába sorolható. Az első ezek közül, a „*semlegesség, mint kényszer hiánya*”, a második „*a semlegesség, mint preferencia hiánya*”, a harmadik a „*vallás kitiltása a közszférából*”. A semlegesség első, a bíróság korai ítélkezési gyakorlatát jellemző megközelítése, a „*kényszer hiánya*”, nem jelent többet, mint hogy az állam nem kényszerít senkit vallási meggyőződése ellenében. A semlegesség „*preferencia hiánya*”-ként való értelmezése ennél többet takar, már magában foglalja azt is, hogy az állam nem népszerűsíthet bizonyos vallást, világnézetet. Ringelheim értelmezése szerint a semlegességnek ez a felfogása az egyén jogvédelmét erősíti. A semlegesség harmadik csoportjába pedig azok az EJEB döntések tartoznak, amelyekben a semlegességre nem az egyén, hanem az állam hivatkozott, és amely a vallás kinyilvánítását a laicitást veszélyeztető és ezért korlátozandó megnyilvánulásként tartja számon. A semlegesség első két felfogása szélesebben vagy szűkebben, de az egyéni jogvédelemet szolgálja, így kötelezettje értelemszerűen kizárólag az állam lehet. A harmadik csoport pedig éppen abban különbözik az első két megközelítéstől, hogy az ehhez sorolható ítéletekben, az EJEB a semlegességet mint az alapjog korlátozásnak az állam részéről megnevezett indokát, vagyis az egyén „*kötelezettségét*” azonosította.

Hasonlóan, noha nem három, hanem két kategóriára osztotta a követelmény megközelítési lehetőségeit Kostas Koukouzelis, de a kategóriák elhatárolási szempontja szintén lehet a semlegesség mint az egyén jogának vagy kötelezettségének kérdése. A semlegesség egyénre háruló kötelezettségként leginkább a francia joggyakorlatban jelenik meg. A „*laicitás*” követelménye gyakran nem az egyént védi az állam elköteleződésétől, hanem a közszféra vallástalanítását célozza, ami értelemszerűen együtt jár a vallás kinyilvánításához való jog korlátozásával. Ezt a fajta semlegességet Kostas Koukouzelis „*harcos vagy zárt semlegesség*”-nek nevezi. Az effajta megközelítést követő szekuláris állam jellemzőjeként határozza meg, hogy amit tolerálandónak tart, az kizárólag magánügy lehet, szemben a közszférával, ahol mindenkire ugyanazoknak a szabályoknak kell vonatkoznia.⁷⁴ A „*harcos vagy zárt semlegességgel*” Koukouzelis a német „*nyitott semlegességet*” állítja szembe, amit úgy jellemez, hogy ebben a felfogásban az állam feladatának tekinti biztosítani az egyének számára, hogy ne csak a magánéletükben, hanem a közéletben is kifejezhessék és megélhessék vallási

⁷¹ Hamidovic v. Bosnia and Herzegovina, Application no. 57792/15, Judgment of 05 December 2017, 40.

⁷² S.A.S. v. France, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2014, Murphy v. Ireland, Application no. 44179/98, Judgment of 10 July 2003.

⁷³ Malcolm EVANS - Peter PETKOFF: A Separation of Convenience? The Concept of Neutrality in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights, *Religion, State and Society* 2008/3, DOI: <https://doi.org/10.1080/09637490802260153> 220.

⁷⁴ Kostas KOUKOUZELIS: Neutrality, Religious Symbols and the Question of a European Public Sphere, *Politics in Central Europe* 2008/2 41-60, 48. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-63191> (2023. 06. 20.).

meggyőződésüket.⁷⁵ A szerző elemzése szerint az EJEB a két irányzat közül a francia, zárt semlegesség-felfogást képviseli.⁷⁶

Ian Leigh és Rex Ahdar a szekularizmus megközelítési módját bontja két, hasonló kategóriára. A „jótékony szekularizmus” elismeri a vallásokat, felekezeteiket, a vallásnak teret enged a közéletben is, ezzel szemben az „ellenséges szekularizmus” szerint az államnak aktívan ki kell zárnia a vallást a politikai döntéshozatalból és a közéleti párbeszédéből.⁷⁷

IV. 4. 2. A kivétel: az államot képviselő egyén kötelezettsége

Az alapvető jogok korlátozásával kapcsolatos követelmények címzettjeit Pozsár-Szentmiklósy Zoltán négyféle kategóriába sorolja. Az első, a jogalkotó szervek, a második a jogalkalmazók, a harmadik kategória a bíróságok, a negyedik pedig az Alkotmánybíróság.⁷⁸ Az állam semlegessége követelményének vizsgálata során azonban a kötelezett kört érdemes lehet az alapján csoportosítani, hogy a közhatalom nevében egy személy nyilvánul-e meg vagy valamilyen írásbeli aktus vet fel kérdéseket. A semlegesség követelménye ugyanis valójában kizárólag abban az esetekben generál igazán éles dilemmákat, amikor az állam nevében fellépő személy fejezi ki a világnézeti meggyőződését. A Pozsár-Szentmiklósy féle kategorizálást ez a szempontrendszer valójában tovább bontja, és különbséget tesz például abban, hogy a bíró a tárgyalás során vallási jelképet visel, vagy az ítéletet hozza meg világnézeti meggyőződése alapján. A semlegesség alapvetően feltételezi, hogy minimum az állam normatív és egyedi aktusaira,⁷⁹ és főként azok indokolására vonatkozni kell. Mivel a közhatalmi aktusokra vonatkozó követelmény nélkül a semlegesség kiüresedik,⁸⁰ ezért a közhatalom aktusaira vonatkozó semlegességről szóló vita valójában arról szól, hogy szükséges-e az állam semlegessége. Azokban az esetekben azonban, amikor a semlegesség követelményével szemben a közhatalomhoz valamilyen módon kapcsolódó egyénnek a vallása kinyilvánításhoz való joga áll, a dilemma a semlegesség követelményét támaztó jogalkalmazó szerveknél vagy jogtudós szerzőknél is élesen felmerül.

A közhatalmat gyakorló személyek alapjogi joggyakorlásának egyik megközelítése módja, hogy amennyiben az egyén nem magánszemélyként, hanem az állam képviselőjeként, nevében lép fel, ebben a minőségében ő nem jogosultja, hanem a kötelezettje az alapjogi jogviszonynak. A másik, a joggyakorlatban sokkal inkább meghatározó megközelítés szerint a közhatalom gyakorlása egyfajta arányossági kérdés, ami az alapjogkorlátozás jogszerűségének érdemi vizsgálata során értékelendő.⁸¹ Az első megközelítés szerint a közhatalmat gyakorló személyeket ilyen minőségükben a semlegesség követelménye köti, és – mivel alapjogi jogosultnak nem minősülnek – ezt a kötelezettséget nem árnyalja az őket magánszemélyként egyébként megillető valláskinyilvánításhoz való jogosultságuk sem. Szemben ezzel, a második megközelítés szerint, amennyiben a közhatalmat gyakorló személy vallásszabadságát, ami ebben a megközelítésben ilyen minőségükben is megilleti őket, a semlegességre hivatkozva

⁷⁵ Kostas KOUKOUZELIS: *Neutrality, Religious Symbols and the Question of a European Public Sphere* *Politics in Central Europe* 2008/2, 51.

⁷⁶ Kostas KOUKOUZELIS: *Neutrality, Religious Symbols and the Question of a European Public Sphere* *Politics in Central Europe* 2008/2, 52.

⁷⁷ Ian LEIGH - Rex AHDAR: *Post-Secularism and the European Court of Human Rights: Or How God Never Really Went Away* *The Modern Law Review* 2012/6 1092.

⁷⁸ POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: *Az alapjogok védelme, korlátozása. Az alapjogi jogalanyiség in: CSINK Lóránt (szerk.): Alapjogi kommentár (Novissima Budapest 2021) 15-17.*

⁷⁹ A fogalmakat Jakab András, *A magyar jogrendszer alapelemei c. tanulmányban* foglalt meghatározásnak megfelelő értelemben használjuk. JAKAB András: *A magyar jogrendszer alapelemei*, <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab13.html>.

⁸⁰ Jürgen HABERMAS: *Religion in the Public Sphere*, *European Journal of Philosophy*, 2006/1, 1–25.

⁸¹ SOMODY - SZABÓ - VISSY - DOJCSÁK: *Alapjogi Tanok I. (HVG ORAC Budapest 2021) 45.*

korlátozzák és arányossági vizsgálat alapján kell eldönteni, hogy a korlátozás jogszerű volt-e. Az EJEB a második megközelítést alkalmazza, vagyis a közhatalmi – vagy ahogy később látni fogjuk, közalkalmazotti – pozíció nem szünteti meg a vallásszabadság gyakorlásának lehetőségét, azaz az alapjogi jogalanyiségüket.⁸² Ahogy az EJEB fogalmazott: „*noha jogszerű, hogy az állam a közalkalmazottakra státuszukból adódóan azt a kötelezettséget rója, hogy tartózkodjanak vallási meggyőződésük nyilvános megnyilvánulása során mindenféle hivalkodástól, a közalkalmazottak egyének, és mint ilyenek, jogosultak az Egyezmény 9. cikkének védelmére*”.⁸³

A kérdést a semlegesség és az egyén vallásszabadsághoz való jogának egymásnak feszülésén túl bonyolítja egy további tényező. Nevezetesen a “közhatalmat gyakorló személy” fogalmának a semlegesség követelményével összefüggésben használt bizonytalan értelmezése. Kerry O’Halloran megállapítása szerint, általános szabályként a közalkalmazottakra hárulón nem érvényesül a semlegesség követelménye abban az esetben, ha az adott személy nem képviseli az államot.⁸⁴ A megállapított szabály alól azonban a szerző rögtön két kivételt is említ, a bírósági tárgyalótermeket és a közkórházakat, ahol az államot nem képviselő közalkalmazottaknak is kötelességük semlegesnek maradni. Talán éppen ezért jegyzi meg később, hogy a semlegesség követelményének fenntartása sok esetben a közszféra szolgáltatóira hárul.⁸⁵ Az EJEB a ténylegesen közhatalommal rendelkező személyeken kívül, a semmiféle politikai hatalommal, befolyással vagy nyilvánossággal nem rendelkező közalkalmazottak széles körének vallásszabadsághoz való jogát is korlátozhatónak tekinti. Értelmezése szerint ők is az állam semlegessége követelményének kötelezettjei. A bíróság az értelmezéséhez hűen határozottan elválasztja azokat az eseteket, amelyekben közalkalmazottak valláskifejezését korlátozzák, azoktól az esetektől, amelyek nem közalkalmazott személy közterületen való jogkorlátozásáról szólnak. A semlegesség kötelezettsége emelett fokozottan terheli azokat a közszolgálatot végzőket, akik kiszolgáltatásban részesülő személyek (pl. gyermekotthonban lévő gyerekek, kórházi betegek, fogvatartottak) gondozásáért felelősek.⁸⁶ A Bíróság többek között a Hamidovic Bosznia-Hercegovina elleni ügyében született ítéletében megállapítja, hogy a közalkalmazottakat köti az állam semlegességének követelménye, míg elméletileg a magánszemélyeket nem.⁸⁷ Ugyanebben az ítéletben közalkalmazottaként nem kizárólag az államot megtestesítő, reprezentáló vagy az állami hatalmat valamilyen módon gyakorló személyeket, például bírakat⁸⁸ jelöl meg, hanem a állami iskolában oktató tanítókat, az egyetemi tanárokat, állami kórházi dolgozókat és az anyakönyvvezetőket is. A bíróság a munkakörök felsorolása mellett, hivatkozik azokra az ítéletekre, amelyekben az adott foglalkozásokat gyakorlóakra vonatkozó semlegesség követelményét már megállapította. A közalkalmazottak körébe vont személyek kiterjesztő értelmezésének éppen a hivatkozott ítéletek mondanak némileg ellent. A felsoroltak közül, a közintézményi oktatók vallásszabadsághoz való jogának korlátozását az EJEB valóban, a Kurtulmus⁸⁹ és Dahlab⁹⁰ ügyeiben hozott ítéletekben is, kimondottan azért tartja egyezménykonformnak, mert őket,

⁸² Lásd: Eweida and Others Applications nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10 99. Judgment of 15 January 2013, 106. Dahlab v. Switzerland Application no. 42393/98, Judgment of 15 February 2001.

⁸³ Kurtulmus v. Turkey, Application no. 65500/01., Judgment of 1 January 2006.

⁸⁴ Kerry O’HALLORAN: State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law (Cambridge University Press Cambridge 2021) 106.

⁸⁵ Kerry O’HALLORAN: State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law (Cambridge University Press Cambridge 2021) 135.

⁸⁶ Mockuté v. Lithuania, Application no. 66490/09, Judgment of 27 February 2018.

⁸⁷ Hamidovic v. Bosnia and Herzegovina, Application no. 57792/15, Judgment of 05 December 2017. 40, Ebrahimian v. France, Application no. 64846/11, Judgment of 26 November 2015. 57.

⁸⁸ Pitkevich v. Russia, Application no. 47936/99, Judgment of 8 February 2001.

⁸⁹ Kurtulmus v. Turkey, Application no. 65500/01., Judgment of 1 January 2006.

⁹⁰ Dahlab v. Switzerland Application no. 42393/98, Judgment of 15 February 2001.

mint az állam képviselőit, köti a semlegesség követelménye. Chaplin (aki kórházi alkalmazott volt), viszont a - Bíróság érvelése szerint - nem az állam semlegességének követelménye, hanem a biztonsági kockázatok miatt nem viselhetett kereszt nyakláncot.

A fogalmi bizonytalanságból fakadóan tehát nem állapítható meg egyértelműen, hogy ki minősül olyan közalkalmazottnak vagy közhatalmat gyakorlónak, akit hivatása gyakorlása közben kötelez az állam semlegessége.

IV. 4. 3. Az ellentmondás: Az egyén kötelezettsége, az állami korlátozás indoka

Az eddig kifejtettek alapján, a fogalmi és dogmatikai bizonytalanságok ellenére, a semlegességi jogviszony alapállapota meghatározható. A semlegesség kötelezettje az állam. Az egyént a semlegesség abban az esetben kötelezheti, amennyiben a közhatalmat gyakorol, közhatalmi szerveknél dolgozik vagy közszolgáltatást végez.

Fenti meghatározás, ámbár az EJEB elvi éllel megfogalmazott tételein alapul, azonban még a tág fogalmi mozgástér adta lehetőség ellenére sem fedi le a semlegesség követelményének teljes skáláját. A bíróság ugyanis több esetben is elfogadta az államok azon gyakorlatát, ami szerint a semlegesség követelményére hivatkozással az államhoz semmilyen módon nem kötődő egyén valláskinyilvánítása is korlátozható. Leyla Sahin ügyében a Bíróság nem állapított meg egyezményesértést. Tulkens bírő különvéleményében többek között azért bírálta a többségi döntést, mert nem tett különbséget a tanári státusz, amelynek esetében az állam semlegessége elvárható, és a hallgatói szerep között.⁹¹ A Sahin-ítélet alapján, az állam semlegességének követelménye az államot tág értelemben képviselő magánszemélyekre is kiterjeszhető, és általánosságban megkövetelhető a közintézményekben tartózkodó valamennyi személytől.⁹² Julie Ringelheim értékelése szerint a „közintézményekben való tartózkodás” a semlegesség egyénekre való rákényszeríthetőségének szélső határa.⁹³ Ezt a megállapítást támasztja alá az EJEB Ahmet Arslan és mások kontra Törökország ügyében hozott ítélete. Az ítéletben külön hangsúlyt kap, hogy a kérelmezők nem voltak közfeladatot ellátó állami szereplők, és nem közintézményben, hanem közterületen tartózkodtak.

Az állam semlegessége az egyént tehát abban az esetben kötelezi, erősségi sorrendben, ha

- az állam képviselője,
- közszolgáltatást végez,
- közintézmény alkalmazottja vagy (legszélsőségesebb esetben)
- közintézményben tartózkodik.

Ennek a nagyon tág, de mégis körülhatárolható koncepciónak mond ellent az EJEB az **S.A.S.** kontra Franciaország elleni ügyben.⁹⁴ A francia burkatilalom egyik indoka a semlegességnek az előző fejezetben ismertetett francia megközelítése volt (laicitás).⁹⁵ A francia állam a

⁹¹ Leyla Sahin v. Turkey, Application no. 44774/98, Judgment of 10 November 2015. Dissenting opinion of Mrs. Tulkens 7.

⁹² Ez természetesen nem eredményezi, hogy megengedhető egy közintézményben dolgozó, vallását nyíltan vállaló személy vallási hovatartozása miatt történő elbocsátása. Ivanova v. Bulgaria, Application no. 52435/99, Judgment of 12 April 2007.

⁹³ Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Re-Appraising The European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017/1, 47., 29.

⁹⁴ S.A.S. v. France, Application no. 43835/11, Judgment of 1 July 2014.

⁹⁵ SZAJBÉLY Katalin: A vallási jelképek viseléséről szóló törvény Franciaországban, 2021.08.09. <http://jesz.ajk.elte.hu/szajbely20.html>. T. Jeremy GUNN: Under God but Not the Scarf: The Founding Myths of Religious Freedom in the United States and Laïcité in France, *Journal of Church and State*, 2004/1. 7-24, Michel TROPER: A muzulmán fátyolviselés és az oktatás semlegességének problémája Franciaországban, *Fundamentum* 1997/2, 22-29.

semlegességet az egész országra kiterjedően, minden közterületen, az államhoz semmilyen módon nem kötődő egyén kötelezettségévé tette. Ugyan a bíróság az érvelését arra alapozta, hogy a burka viselése sértheti a „társadalmi együttélés kereteit”, a tilalmat egyezménykonformnak nyilvánító döntésével egyidejűleg jóvá is hagyta a francia állam semlegesség-felfogását, amely a valláskinyilvánítás közzszférából való száműzésével a vallásilag semleges magatartást az egyének kötelezettségévé tette.⁹⁶

V. Az egyenjogúság eszméjét érintő ügyek

V. 1. Az ügyek

Lillian Ladele anyakönyvvezetőként dolgozott, lelkiismereti meggyőződése miatt nem vállalta az azonos nemű párok élettársi kapcsolatának létesítésében való közreműködést. Mivel sem országos, sem helyi szintű kötelezettség nem volt erre nézve (más helyi hatóságoknál lelkiismereti kivételként mentesítették az erre igényt tartó anyakönyvvezetőket), az azonos nemű párok igényét kiszolgáló apparátussal pedig rendelkezett a helyi hatóság, ezért több, mint egy éven keresztül Ladele-nek a munkamegosztásnak köszönhetően nem kellett azonos nemű párok élettársi kapcsolatának bejegyzésével foglalkoznia. Ekkor azonban két munkatársa bepanaszolta őt a felettesüknél, amit követő procedúra vége az lett, hogy Ladele-t (mivel továbbra sem volt hajlandó az azonos nemű párok összeadására) elbocsátották a munkahelyéről.⁹⁷

McFarlane úr egy házassági és szexuális tanácsadást nyújtó cégnél dolgozott, először párterapeutaként, majd miután megszerezte az erre vonatkozó képesítését, pszichoszexuálterapeutaként is. McFarlane már párterápiás tevékenysége során is jelezte, hogy az azonos nemű párokkal folytatott terápia ellentétben áll a világnézeti meggyőződésével, ám ebben a kérdésben sikerült feletteseivel megállapodásra jutnia, és munkája során foglalkozott azonos nemű párokkal is. Szexuálterapeuta munkájának megkezdése előtt azonban jelezte, hogy ezen a területen már nem tud segíteni azonos nemű pároknak, aminek következtében fegyelmi eljárás indult ellene. A fegyelmi eljárás ismét azzal zárult, hogy McFarlane úr vállalta az azonos nemű párok felé végzendő munkát is. Ugyanakkor közvetlen felettese jelezte a cég irányításának, hogy McFarlane nem végzi jól az ilyen típusú munkáját, aminek következtében végül azonnali hatállyal elbocsátották.⁹⁸

Az EJEB mindkét ügyben arra jutott, hogy az állam nem lépte túl a mérlegelési szabadság által szabta határokat.

A „*silent prayer*” ügy

2022-ben Birmingham város helyi szinten tiltotta be, hogy a területén lévő abortuszklinika előtt az „abortusz támogató vagy ellenző” tevékenységet folytassanak. 2023-ban az angol parlament elfogadta a közrend védelméről szóló, „Public Order Act” nevű törvényt. A jogszabály tiltja, az abortuszklinikák „biztonsági zónáján” belül az olyan cselekményeket amelyek célzatosan vagy gondatlanul az abortusszal kapcsolatos döntés befolyásolására, az abortusz igénybevételének megakadályozására irányulnak,

⁹⁶Julie RINGELHEIM: State Religious Neutrality as a Common European Standard? Reappraising the European Court of Human Rights Approach, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017/1. 1–24.

⁹⁷ Az ügyeket az EJEB két másik kérelemmel összevonva bírálta el. *Eweida and Others v. The United Kingdom* Application nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10, Judgment of 15 January 2013.

⁹⁸ *Eweida and Others v. The United Kingdom* Application nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10, Judgment of 15 January 2013

illetve riadalmat, stresszt okoznak.⁹⁹ Egy életpárti aktivista a helyi, majd az angol parlament által alkotott jogszabályt követően is több ízben egy birminghami abortuszklinika előtt “áldogált”. A rendőrök kérdéseire válaszul elárulta, hogy azért tartózkodik a klinika előtt, mert magában imádkozik. Az aktivistát többször letartóztatták.

Torta-ügyek

Az Egyesült Királyságban (Lee kontra Asher's Baking Co) és az Egyesült Államokban (Masterpiece Cakeshop v Colorado Civil Rights Commission) történt, egymáshoz nagyon hasonló “torta-ügyek” bejárták az egész világot. A jogi és morális viták témája az volt, hogy egy pék és egy cukrász vallási okokra hivatkozással megtagadták az azonos neműek házasságának megünneplésére szánt torták elkészítését.¹⁰⁰ Mind az Egyesült Királyság, mind az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága, egymástól ugyan eltérő érveléssel, de úgy döntött, hogy a torták elkészítésének megtagadása nem volt jogsértő. A két ügy között különbség volt, hogy az Egyesült Királyságban zajló perben az alperestől, vagyis a torta elkészítését megtagadó cukrászdától olyan torta elkészítését kérték, amelyen szerepelt volna a “Támogassuk a melegházasságot!” felirat¹⁰¹. Az EK Legfelsőbb Bírósága éppen erre a tényre hivatkozva állapította meg, hogy a cukrászda eljárása nem sértette a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, mert az elkészítés megtagadása nem a személyeknek, hanem az üzenetnek szólt. A Masterpiece Cakeshop ügyében ugyanakkor újabb fejlemények várhatóak, hiszen az ismertetett ügy miatt híressé vált cukrászdától egy transzgender születésnap partira tortát rendeltek, amelynek elkészítését a cukrászda megtagadta. Az újabb ügyben 2023. januárjában született meg a Coloradói Fellebbviteli Bíróság döntése, amelyben diszkrimináció miatt elmarasztalták a Masterpiece Cakeshop-ot.

V. 2. Magánügy vagy közügy a lelkiismereti szabadság?

A tanulmány eddig abba az irányba mutatott, hogy a vallásszabadság és az egyenlőség azonos gyökerek, és azonos célúak. Mindkét jogosultság szoros összefüggésben áll az emberi méltósághoz való joggal, közös céljuk pedig az, hogy az egyén külső közrehatás nélkül élhesse a személyének, választásainak megfelelő életet. Sőt, a vallásszabadság és az egyenlőség követelményei, valószínűleg közös gyökereikből eredően, együtt alapozzák meg az állam semlegességének követelményét.¹⁰²

A tartalmi “barátság” ellenére, az aktuális jogviták sokkal inkább abba az irányba mutatnak, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság és az egyenlőséghez való jog konfliktusban állnak

⁹⁹ Public Order Act 2023, 9.

¹⁰⁰ Az amerikai ügy: Masterpiece Cakeshop v Colorado Civil Rights Commission 584 U.S. ____ (2018), és az Egyesült Királyságbeli: Lee kontra Asher's Baking Co [2018] UKSC 49. A Masterpiece Cakeshop ügyében újabb fejlemények várhatóak, hiszen az ismertetett ügy miatt híressé vált cukrászdától egy transzgender születésnap partira tortát rendeltek, amelynek elkészítését a cukrászda megtagadta. Az újabb ügyben 2023. januárjában született meg a Coloradói Fellebbviteli Bíróság döntése, amelyben diszkrimináció miatt elmarasztalták a Masterpiece Cakeshop-ot. No. 21CA1142, Scardina v. Masterpiece, Colorado Court of Appeals, January 6, 2022

¹⁰¹ Az Egyesült Királyságbeli ügy leírását lásd, az Asher's Baking Co, alperest képviselő ügyvéd és jogtudós tanulmányában. Christopher MCCRUDDEN: Litigating Religions: An Essay on Human Rights, Courts, and Beliefs (Oxford University Press Oxford - New York 2018), Christopher MCCRUDDEN: The Gay Cake Case: What the Supreme Court Did, and Didn't, Decide in Ashers, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2020/9.

¹⁰² Ronald DWORKIN: A Matter of Principle (Harvard University Press Cambridge - Massachusetts - London 1985) 205., Ronald DWORKIN: Sovereign Virtue (Cambridge: Harvard University, 2001) 283., KIS János: Az állam semlegessége (Kalligram Pozsony 2015) 74-76, 497.

egymással.¹⁰³ Ennek a gyakorlati egymásnak feszülésnek¹⁰⁴ az egyik legszembetűnőbb eredménye napjaink tudományos diskurzusának egyik tárgya, nevezetesen az a gondolat, hogy az egyenlőség követelményére tekintettel, a vallásszabadság, mint külön nevesített alapvető jog védelme meghaladottá vált.¹⁰⁵ Másik oldalról ugyanakkor azt sérelmezik, hogy éppen az egyenlőségre vonatkozó szabályok a vallásra gyakorolt hatásának ellensúlyozásaként az államok kivételeket tesznek a vallási közösségek javára.¹⁰⁶ Ilyen kivételezésként a vallási szervezet alapításának finanszírozását, az elkötelezett oktatási intézmények számára a tanulók és a személyzet felvétele során történő megkülönböztetés engedélyezését, egy adott vallási meggyőződés irányába hajló tantervet, a vallási ügyekért felelős kormányzati szervek létrehozását, a konkrét vallási közösségeket célzó, pozitív diszkriminációs projektek kidolgozását, és az egészségügyi szakemberek és mások azon jogának fokozatos elismerését említik, melyek révén felmentést kapnak az olyan közszolgáltatásokban való részvétel alól, amelyeket vallási meggyőződésük miatt elleneznek.¹⁰⁷

Az egyenlőség és a vallásszabadsághoz való jog bírói fórumok előtti ütközései eredményeképpen a jogtudományban is elkezdődött egy párbeszéd arról, hogy meddig terjed a vallásszabadsághoz való jog, és mikor kell “meghajlania” az egyenlőség elve előtt. A legegyszerűbb, de leginkább átfogó megoldások szerint az egyenlőséghez való alapvető jog és az ezt biztosító jogszabályok megalkotása „*megnyitotta a magánerkölcs kapuját, és a közjog ellenőrzése elé állított számos olyan kérdést, amit eddig a vallási meggyőződés területére tartozónak, és a köz elől elzártnak tekintettek*”¹⁰⁸. A meggyőződés közügyggyé válásának oka pedig számos szerző szerint az, hogy a meggyőződés megnyilvánulása hatással van másokra.¹⁰⁹ Arról azonban, hogy ez a hatás mikortól esik kívül a vallásszabadsághoz való jog védelmi körén, vagy mikortól marad alul más alapvető joggal szemben, megoszlanak a vélemények. Sandra Fredman a vallásszabadság korlátozásának egyik legtágabban értelmezhető igazolását adja. A szerző szerint a “*vallásszabadságot, mint alkotmányos jogot egy demokratikus politikai rendszerben, olyan ügyekre kell korlátozni, amelyeket magánügyeknek tekinthetünk, és amelyek kívül esnek a politika hatókörén*”.¹¹⁰ Amint tehát a vallási meggyőződés politikai kérdést érint, az már nem tartozik a vallásszabadság védelmi körébe. A gyakorlati ügyekben

¹⁰³ Kerry O’HALLORAN: *State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law* (Cambridge University Press Cambridge 2021) 91, 132.

¹⁰⁴ A dolgozat a torta ügyeket – a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva – a lelkiismereti és vallásszabadság és az egyenlőség követelményének ütközése szempontjából vizsgálja, ugyanakkor figyelemre méltó Koltay András megközelítése, ami szerint egy torta számíthat akár művészi alkotásnak, ami “szólásnak” minősül, és ezáltal a szólásszabadsághoz való jog védelmi körébe tartozhat. András KOLTAY: *Confectionery Excellence in the Flow of Religion and Politic in*. András Koltay (szerk.): *Christianity and Human Rights* (Ludovika Budapest 2021) 357-377. Szintén a szólásszabadság szempontjából (is) vizsgálja az Asher-ügyet Christopher McCrudden. Christopher MCCRUDDEN: *The Gay Cake Case: What the Supreme Court Did, and Didn’t, Decide in Ashers*, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2020/9, 238–270, doi: 10.1093/ojlr/rwaa011.

¹⁰⁵ Brian LEITER: *Why Tolerate Religion* (Princeton University Press 2013), Ronald DWORKIN: *Religion Without God* (Harvard University Press 2013), Yossi NEHUSHTAN: *Secular and Religious Conscientious Exemptions: Between Tolerance and Equality in*. Peter CANE - Carolyn EVANS - Zoe ROBINSON (szerk.): *Law and Religion in Theoretical and Historical Context* (Cambridge University Press) 2008.

¹⁰⁶ Magyar vonatkozásban lásd például: az Egyenlő bánásmódról szóló törvény hatálya és az egyházi ügyi szabályozás együttes értelmezéséről: BITSKEY Botond: *Antidiszkrimináció és egyházi autonómia*, *Fundamentum* 2004/2, 71-79.

¹⁰⁷ Kerry O’HALLORAN: *State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law* (Cambridge University Press Cambridge 2021) 30.

¹⁰⁸ Kerry O’Halloran: *State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law* (Cambridge University Press Cambridge 2021) 31-32.

¹⁰⁹ Kerry O’Halloran: *State Neutrality The Sacred, The Secular and Equality Law* (Cambridge University Press Cambridge 2021) 31-32.

¹¹⁰ Sandra FREDMAN: *Substantive equality revisited*, *International Journal of Constitutional Law* 2016/3. 712-738. DOI:10.1093/icon/mow043.

kiigazodást keresve, nehéz megállapítani, hogy melyik vallási meggyőződés marad a magánélet határain belül, és melyik érint politikai kérdést. Politikai kérdés lehet minden, ami politikailag megosztja a társadalmat, amit különböző politikai formációk politikai haszonszerzésre használnak. Fredman értelmezése alapján azonban sokkal inkább, politikai kérdésnek tekinthető minden, ami nem magánügy.

A magánügy- politikai ügy elhatárolás sem vezet a vázolt esetek kétségkívüli megoldásához. Magánügy-e, például hogy a cukrász milyen tortát hajlandó, és melyet nem elkészíteni, ha a közpolitikába egyébként nem szándékozik beleszólni, csupán a saját vállalkozási szabadságát/lelki békéjét kívánja megőrizni? Van egy magánügynek tekintjük-e ha valaki bár másokat érintő ügghöz kapcsolódva, de némán álldogálva tesz eleget lelkiismereti kényszerének?

Hasonló eredményhez vezet Rawls a "nyilvános érvekről" (*public reasons*) szóló, sokat vitatott elmélete. Rawls szerint nyilvános vitában kizárólag mindenki számára hozzáférhető, észszerű érveket lehet használni.¹¹¹ A rawlsi felfogás eredménye, hogy a közéleti vitákból kizárja a vallási eredetű, és más módon alá nem támasztott vagy támasztható érveket. Rawls elméletét két fő irányból érték bírálatok. Többen azért kritizálták a vallási indíttatású érvek kizárását, mivel a történelmi példákból az látható, hogy a vallási indíttatású mozgalmak, eszmék még ha kezdetekben érveiket ténylegesen csak a vallásra alapozták is, jótékony politikai hatással voltak az emberi jogok és a demokrácia fejlődésére.¹¹² Jürgen Habermas ellenvetéseit a vallás és a vallásszabadság természete alapján fogalmazza meg. Habermas szerint, mivel a vallási tudatban nem választható ketté a politikai tartalom az élet többi területétől, hanem a vallás a hívő egész életvitelére kihat, ezért „*a liberális állam, amely kifejezetten alapjogként védi a létezés ilyen formáit, nem várhatja el ugyanakkor minden polgártól, hogy politikai álláspontját vallási meggyőződésétől vagy világnézetétől függetlenül igazolja*”¹¹³.

V. 3. Az egyenlőség rejtélye

Az egyenlőség a semlegességhez hasonlóan, egy politikafilozófiai, morális, köznyelvi és jogi tartalommal is rendelkező fogalom. Az egyenlőséget, mint végső, vagy mint a méltósággal kéz a kézben járó, az alapjogi rendszert átfogó elvet, ebben a morálfilozófiai értelemben nem rögzíti sem a nemzeti alkotmányok többsége, sem a nemzetközi egyezmények.¹¹⁴

V. 3. 1. Az egyenlőségben bekövetkezett kár

Az egyenlőség meghatározatlansága lehet az oka annak, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság és az egyenlőség követelményének ütközéseit a jogirodalomban nem feltétlenül alapjogi dogmatika iránymutatását követve, hanem Mill klasszikus kárelvére visszakanyarodva, azt továbbfejlesztve vagy aktualizálva próbálják megoldani. Mill elmélete szerint: Egy ember szabadsága addig terjed, amíg nem okoz kárt másoknak. A Mill elméletével kapcsolatos klasszikus kritika, hogy a "kár" fogalma nehezen határozható meg. A kár fogalma behatárolásának dilemmája még élesebben jelenik meg azokban az esetekben, amikor a vallásszabadsághoz való jog gyakorlása az önmagában is nehezen meghatározható egyenlőségben okoz kárt. A vallásszabadság és az egyenlőség összeütközésének feloldására született többféle kárelvemélet a kár fogalmának meghatározásában különbözik egymástól.

¹¹¹ John RAWLS: The Idea of Public Reason Revisited, *The University of Chicago Law Review* 1997/3., 765-807.

¹¹² A kritikák összefoglalását lásd: Jürgen HABERMAS: Between Naturalism and Religion (Cambridge Polity Press 2008) 124-125. ISBN-13: 978-07456-3824-9.

¹¹³ Jürgen HABERMAS: Between Naturalism and Religion (Cambridge Polity Press 2008) 124.

¹¹⁴ KOVÁCS Kriszta: Az egyenlőség felé (L'Harmattan Budapest 2012) 26-27.

Raymond Plant szerint a vallásszabadságot ért kár igazolásához két feltételnek kell teljesülnie: először is a kár bekövetkezése, másodsor ennek a kárnak alá kell ísnia a személy polgári státuszát.¹¹⁵ Robert Wintemute elkülöníti egymástól a közvetlen és a közvetett kárt, és a lelkiismereti kivétel alkalmazásának további feltételeként állítja, hogy minimális költséggel járjon. Hasonló érveléssel, de némileg szigorúbb kritériumokat állít fel a Douglas NeJaime és Reva Siegel szerzőpáros. NeJaime és Siegel szerint bármilyen alapvető joggal, így az egyenlőséggel szembenálló vallásszabadsághoz való jog akkor támogatható, ha nem akadályozza a fő társadalmi célok elérését, és nem okoz célzottan anyagi vagy méltósági károkat más állampolgároknak.¹¹⁶ Anyagi kár például az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférésben, méltóságbeli kár pedig a társadalmi megbélyegzésben nyilvánulhat meg. Farrah Raza fontossági sorrendben különböztet meg négyféle, az egyéni autonómiára ható “ártalmat”, amelyek miatt a vallásszabadság korlátozható. Az első az életben és biztonságban bekövetkezett kár, a második az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetőségének szűkülése, a harmadik a méltóság sérelme, a negyedik pedig a “gyakorlati költségek”.¹¹⁷ Raza az első kategóriába, tehát az életben és biztonságban okozott sérelem körébe tartozónak sorolja a védőoltás vallási indíttatásból történő megtagadását, és azt az esetet is, amikor a kórházi munkáltató azért tiltotta meg, hogy az egyik ápolónő keresztfüggős nyakláncot viseljen, mert az veszélyt jelentett a betegek egészségére.¹¹⁸ A második kategóriában (árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés) a szerző a házasság vagy az élettársi kapcsolatokhoz, váláshoz, az abortuszhoz vagy szállodai szobákhoz való hozzáférést említi. A harmadik kategóriába tartozó sérelmek (méltóság) a szerző szerint is a nehezen megítélhető jogkonfliktusok közé tartoznak. Ennek okát pedig a méltóság fogalmának meg nem határozottságában és vitatott jellegében látja.¹¹⁹ Raza azt javasolja, hogy ezeknél a károknak a védett tulajdonság identitásformáló jellegét, és a méltóságsérelemmel együtt járó kár típusát érdemes figyelembe venni. A szerző szerint így a méltóság sérelme megalapozottabb abban a második kategóriába tartozó esetben, ha az abortuszhoz való hozzáférést tagadják meg vallási okra hivatkozással, mint ha például nem biztosítanak szálláshelyet valakinek.¹²⁰ Az utolsó, negyedik típusú károk Raza szerint abból keletkeznek, hogy a vallási igény nem kivitelezhető, vagy nagyon költséges. Ilyen például, ha a rugalmas időbeosztás nem biztosítható az egyes alkalmazottak vallásainak megfelelően, vagy ha egy kisebb iskola nem tud olyan intézkedéseket biztosítani, ami figyelembe veszi a vallási ruházatot. Az EJEK is egyfajta kérelvet követ, amikor a lelkiismereti kivétel más alapvető joggal való ütközését tárgyalja. Az egészségügyi szolgáltatáshoz való hozzáférés esetében például megállapítja a Bíróság, hogy a tagállamoknak úgy kell biztosítaniuk a lelkiismereti kivétel lehetőségét, hogy az ne akadályozzon másokat olyan szolgáltatás igénybevételében, amihez joguk van.¹²¹

¹¹⁵ Raymond PLANT: *Religion in a Liberal State* (Cambridge University Press Cambridge 2013) 128.

¹¹⁶ Douglas NEJAIME - Reva SIEGEL: *Conscience Wars in Transnational Perspective* in: Sasanna MANCINI - Michel ROSENFELD: *The Conscience Wars* (Cambridge University Press Cambridge 2018) DOI: 10.1017/9781316780053, 200.

¹¹⁷ Farrah RAZA: *Limitations to the right to religious freedom*, *Oxford Journal of Law and Religion*, 2020/9. 435–462. 457. doi: 10.1093/ojlr/rwaa025.

¹¹⁸ *Eweida and Others v. The United Kingdom*, Application nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10, 36516/10., Judgment of 27 January 2013, 93.

¹¹⁹ Christopher MCCRUDDEN: *Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights*, *International Law and Justice Working Papers* 2008/8. ISSN: 1552-6275., Michel ROSEN: *The Case Against Dignity*, in: Christopher MCCRUDDEN (szerk): *Understanding Human Dignity* (Oxford, Oxford University Press 2013).

¹²⁰ Farrah RAZA: *Limitations to the right to religious freedom*, *Oxford Journal of Law and Religion* 2020/9. 435–462. 461. doi: 10.1093/ojlr/rwaa025.

¹²¹ *P. and S. v. Poland*, Application no.57375/08, Judgment of 30 October 2012, 206.

IV. 3. 2. Az egyenlőség dimenziói

A kárfogalom meghatározásán kívül közelebb juthatunk az egyenlőségen esett sérelem meghatározásához akkor, ha azt “dimenziókra” bontjuk. Az egyes dimenziókba tartozott jogsérelemeknek pedig eltérő súlyt adunk, és azokra vonatkozóan eltérő “megoldást” javasolunk. Kovács Kriszta tanulmányában a hátrányos megkülönböztetést három kategóriába sorolta, a különböző kategóriákba tartozó diszkriminációknak pedig eltérő súlyt tulajdonít. Az első csoportba tartozó, legsúlyosabb esetek azok, amik az alapjogokhoz való egyenlő hozzáférés követelményét sértik. A második csoportba azok az esetek tartoznak, amikor a diszkriminációra törvényben biztosított jog, vagy jogos érdek tekintetében kerül sor. A diszkrimináció leggyengébb esete az “egyszerű önkényesség”.¹²² Zakariás Kinga az egyenlőségtől elválaszthatatlan emberi méltósághoz való jog két megközelítését azonosítja. Az egyik a méltóságot jog felett álló értéknek tekinti, a másik alanyi jogként határozza meg. Zakariás az AB joggyakorlatát elemezve megállapítja, hogy a kettő nincs ellentétben egymással, a “jog felett álló érték” nyert jogi elismerést.¹²³ Deli Gergely és Kukorelli István az emberi méltósághoz való jogot vázolták egy három szintes rendszerben. A rendszer első szintjén a méltóság azon “magja” áll, *“amelynél fogva az ember alany marad s nem válhat eszközzé vagy tárggyá”*. A második szinten a “beszámítási pontok” helyezkednek el, ezek közé sorolható a diszkrimináció-tilalom. A harmadik szinten a konkrét alapjogok állnak, amik a beszámítási pontokból lettek levezetve.¹²⁴ A következőkben Kovács Kriszta és a Deli Gergely - Kukorelli István szerzőpáros kategóriái által inspirálva, az egyenlőséget három “dimenzióra” osztva fogom tárgyalni.

1. *Az első dimenzióban az egyenlőség mindent, de legalábbis a többi alapvető jogot megelőző eszme. Ebben a felfogásban az egyenlőség a jogrendszert átható elv, olyan idea, ami a teljes alkotmányos demokráciára, az alapvető jogokkal kapcsolatos, vagy azokat érintő szabályozásra hatást gyakorol. Jóllehet az egyenlőség ilyen fajta megalapozása főleg a morálfilozófiából ered, ez a mindent meghatározó értelem nem hagyható figyelmen kívül a jogi tanulmányok számára sem. Az egyenlőség ezen fogalma határozta meg a jogi tartalom kialakulását, és a mai napig meghatározza az arról való jogi gondolkodást. A morálfilozófiában a mindent megelőző elveket “végső princípiumnak” szokás nevezni. A végső princípium egy társadalom nulladik pontja, és ezáltal viszonyítási és igazodási szempont a teljes államberendezkedés számára. Az egyenlőség ilyen, mindent átható és mindent megelőző értelmezése pedig nem csupán a jogtudományban, hanem a joggyakorlatban is újra és újra visszaköszön.*

Azokban az esetekben, amikor a lelkiismereti és vallásszabadságot az egyenlőség eszméjére, a plurális társadalomra hivatkozással, konkrét jogsérelem nélkül korlátozzák, az egyenlőségnek ez a dimenziója szolgál a korlátozás indokául. Az erre alapított korlátozások valójában nagyon hasonlóak ahhoz, a tanulmányban vázolt megközelítéshez, ami a semlegeség követelményét a közszféra semlegesítéseként értelmezi. Ilyen esetek, amikor az egyén lelkiismereti és vallásszabadságát vagy az egyenlőség elvont eszméjére hivatkozással, vagy jogi (és főleg alapjogi) szempontból olyan nehezen definiálható indokokkal korlátozzák, mint mások “megzavarása”. Habár a *“Silent prayer- ügy”* alapját képező szabályozás ennél konkrétanban

¹²² KOVÁCS Kriszta: Az egyenlőség felé (L'Harmattan Budapest 2012) 17.

¹²³ ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltósághoz való alapjog (Pázmány Péter Katolikus Egyetem JAK Budapest 2017) 156. DOI: 10.15774/PPKE.JAK.2017.007

¹²⁴ DELI Gergely - KUKORELLI István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon Jogtudományi Közöny 2015/ július - augusztus 341-343.

határozza meg a tiltott tevékenységek hatását, a konkrét ügy ismeretében az alapjogkorlátozás indoka konkrét jogsérelem nemigen, sokkal inkább egy eszme védelme lehetett. A közszféra ilyen módon történő egységesítése pedig valójában visszavezet ahhoz, az előző fejezetben tárgyalt kérdéshez, hogy kitől várható el, hogy lelkiismereti meggyőződését hátrahagyva lépjen a közéletbe.

2. *A második dimenzióba* sem a diszkrimináció tényállási elemei, és megvalósulási formái tartoznak, hanem az egyenlőség alapjogi, alkotmányos szintű megjelenése.

Az egyenlőséghez való alapvető jog sérelmének dimenziója a jelen tanulmány szempontjából azért különleges, mert itt az egyenlő méltósághoz való jog nem csak, mint a lelkiismereti és vallásszabadság sérelme indoka, hanem a hátrányos megkülönböztetés egyik tipikus formájaként is szerepet kaphat az alapjogi konfliktusban. A vallásos meggyőződés miatti hátrányos megkülönböztetésnek Kovács Kriszta több fajtáját is említi tanulmányában. A legdurvább, a modern alkotmányos demokráciákban szerencsére ritkán előforduló formája a vallásüldözés. Vallásüldözésnek Kovács azt nevezi, amikor „*az állam vagy intézményei gátolják a vallási célú szerveződések létrejöttét, ha nem ismerik el legitimnek az egyházak működését, és nem ismerik el az egyének vallási és világi meggyőződéshez való elidegeníthetetlen jogát.*”¹²⁵ A vallásüldözésnél enyhébb mértékű hátrányos megkülönböztetést követ el az állam, ha az egyes felekezeteket különbözőképpen ítéli meg. Világnézeti alapon történő hátrányos megkülönböztetésnek minősíti továbbá azt is, ha az állam bizonyos haj- vagy szakállviseletet, öltözetet, vallási jelkép ékszerként való megjelenését korlátozza. A szerző szerint ezekkel a szabályozásokkal az állam nem az aktuális divatot értékeli, hanem az egyének vallási önkifejezéshez való jogát korlátozza.¹²⁶

Ebbe a dimenzióba azok az esetek tartoznak amikor a lelkiismereti és vallásszabadság másik alapvető joggal ütközik. Tipikus példái ennek a lelkiismereti kivételen alapuló mentességek, például amikor az orvos lelkiismereti okokra hivatkozva tagadja meg a beteg által kívánt egészségügyi ellátás elvégzését, vagy ide tartozhat Ladele ügye, ahol anyakönyvvezetőként vallási meggyőződése miatt nem vett részt azonos nemű párok ceremóniájának levezetésében. A tanulmány szempontjából ezeknek az eseteknek sokkal inkább az elkülönítése releváns, nem pedig azok “megoldása”. Amint azonosítjuk ugyanis, hogy az adott konfliktus forrása két alapvető jog ütközése, úgy a dilemma már nem az állam világnézeti semlegességével kapcsolatos, és a klasszikus alapjogi arányossági teszttel feloldhatóvá válik.

3. *Az egyenlőség harmadik dimenziója* a diszkrimináció törvényi szintű tilalma, annak konkrét tényállási elemei, kimentési lehetőségei.¹²⁷ Ezeket az eseteket, azok jogi megítélésének kritériumait törvényi szintű szabályok részletesen rögzítik. Az ebbe a dimenzióba sorolt ügyekben a megkülönböztetés nem érint alapvető jogot. Ide sorolhatóak tehát a “*Torta ügyek*”, amelyekben a cukrásztermékek elkészítésének világnézeti okokból történő megtagadása nem korlátozza a megrendelő alapvető jogát. Ezek feloldását elsősorban a diszkrimináció szabályozását rögzítő ágazati szabályok mutatják meg, azzal, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság korlátozásának ebben az esetben is meg kell felelnie az alapjogkorlátozás esetén elvárt alkotmányos követelményeknek és garanciáknak.

¹²⁵ KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé* (L'Harmattan Budapest 2012) 76.

¹²⁶ KOVÁCS Kriszta: *Az egyenlőség felé* (L'Harmattan Budapest 2012) 80-81.

¹²⁷ SZATHMÁRY Béla: Vallási esélyegyenlőség, vallási antidiszkrimináció, *Jogtudományi Közlöny* 2010/12, 636-645.

VI. Száz szónak is egy a vége

A tanulmány arra vállalkozik, hogy alapjogi szempontból értelmezi azokat az aktuális jogkonfliktusokat, amelyek a lelkiismereti és vallásszabadság sérelme körül alakultak ki. Az esetek vizsgálatának egyik célja, hogy azonosítsam: lehet-e a világnézeti semlegesség követelménye a lelkiismereti és vallásszabadság korlátozásának indoka. Az ügyeket öt kategóriába soroltam, aminek eredményeképpen két, tipikusan a lelkiismereti és vallásszabadság sérelmét előidéző ügycsoportnál ki lehetett zárni azt, hogy az alapjogkorlátozást a világnézeti semlegesség követelménye idézheti elő.

A ki nem zárt kategóriák közül az elsőt a *“semlegesség klasszikus dilemmáinak”* neveztem el. Ezekben az ügyekben a jogkonfliktus a lelkiismereti és vallásszabadság egyes részjogosultságainak összeütközéséből ered, az állam semlegességének leghatározottabb értelmezése alapján a vallási szervezet által okozott alapjogsérelem esetén az állam távolmaradásra kötelezett.

A második kategóriába azokat az eseteket soroltam, amelyek valamilyen módon a *közélet semlegesítését*, vallástalanítását célozzák vagy eredményezik. Az ügyek ezen csoportján keresztül mutatható ki leginkább, hogy az állam világnézeti semlegességének bizonyos értelmezései hogyan vezethetnek a lelkiismereti és vallásszabadság sérelméhez. Szembetűnő továbbá, hogy a világnézeti semlegesség követelményének fogalmi és dogmatikai bizonytalanságai erős hatással vannak a joggyakorlatra is.

A harmadik, és talán napjaink legélesebb vitáját kiváltó ügycsoport az *“egyenlőség eszméjét érintő ügyek”*. Ezekben a dilemmákban a jogirodalom két irányba keres megoldást. Az első hogy az egyenlőség megsértésével okozott “kár” fogalmát próbálja azonosítani, pontosítani, és ez alapján elbírálni, hogy az adott sérelem elfogadható-e egy alkotmányos demokráciában. A másik megoldás, ha az egyenlőség követelményét alapjogi megközelítésű dimenziókra bontjuk, és az eseteket a dimenziókba sorolást követően az alapján próbáljuk megítélni, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság sérelmét az egyenlőség elvont eszméje, egy másik alapvető jog, vagy alapjognak nem minősülő jogosultság indokolja.

Habár a tanulmány egyik kiindulópontja is volt, hogy a világnézeti semlegesség fogalma mind a jogirodalomban mind a joggyakorlatban alapvető bizonytalanságokat hordoz, a jogesetek elemzése arra az eredményre vezetett, hogy ez az elméleti tisztázatlanság nagyban befolyásolja hogy milyen indokkal és milyen terjedelemben korlátozható a gyakorlatban lelkiismereti és vallásszabadság.

© **Benkő Orsolya**

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Lux Ágnes, Mezei Kitti

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515